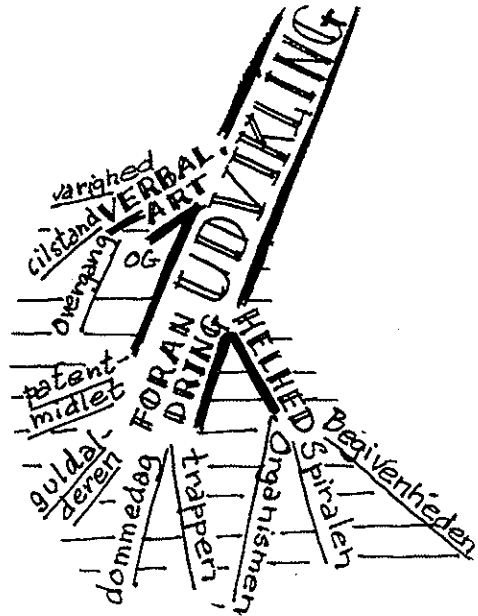




14. Når man i forbindelse med det overordnede spørgsmål ER DET? skal give en FORKLARING på noget, vil det ofte være nødvendigt at belyse ikke blot ÅRSAGERNE, men også hvilke tidsmæssige afsnit eller faser fænomenet forløber i; det kan kaldes fænomenets UDVIKLING i tid.

Det er et i højeste grad uafklaret filosofisk problem hvad tid egentlig er. Det er svært at bestemme begrebet 'tid' præcist uden at rode sig ind i selvmodsigelser. Tiden kan ikke være det forgangne – for det er jo netop det der ikke eksisterer mere; og tiden kan heller ikke være det kommende – for det er jo det der ikke eksisterer endnu. Det eneste der eksisterer er altså øjeblikket, men øjeblikket er uden udstrækning, og det er derfor svært at fastholde øjeblikkets eksistens. Sådan fremlægger den hellige Augustin (354-430) i sine *Bekendelser* problemet, og han løser det ved at indtage erindringen og forventningen som nødvendige dele af tiden. Fra Augustins *Bekendelser* til Einsteins relativitetsteori har tiden været et problem, og i det moderne fysiske verdensbillede er det stadig et væsentligt problem hvilken sammenhæng der findes mellem tid og rum (eller masse). Kan tiden betragtes som rummets 4. dimension?

Når tiden i filosofien i den grad er et flertydigt begreb er det ikke mærkeligt at tiden som topos også er tvetydigt. Alle tekster – uden undtagelse – giver en bestemt fremstilling af tiden i den omtalte verden. Men ofte er tiden noget der på en vigtig måde strukturerer teksten uden udtrykkeligt at være nævnt i teksten. Tiden fremstilles og strukturerer, men nævnes ikke. Det hænger sammen med den grammatiske opbygning af vores sprog. Tekster består af sætninger, og sætninger består af grammatiske led: subjekter, verbaler, adverbialer osv. Og verbaler udfyldes altid af verber som er bøjet i tid, således at tiden angives og fremstilles uden at blive udtrykkelig nævnt.

Nu findes der også forskellige arter af verber, arter som angiver forskellige typer af tidsforløb: nogle verber angiver at der er tale om varigheder, dvs. om tidsmæssige forløb hvor man ikke interesserer sig for begyndelse og slutning.

København har som Danmarks hovedstad ganske særlige forpligtelser. Byen er hjemsted for centraladministrationen og mange offentlige forvaltninger, universitetet og en lang række højere læreanstalter. Hertil kommer kulturelle institutioner og mange historiske bygninger og miljøer, som tilsammen er byens historiske arv med de nationale traditioner der knytter sig hertil.

Københavnernes by, Brochure nr. 801, feb 1980, Københavns kommune

Det er karakteristisk for varigheder at man ikke kan spørge *hvad foregår der?*, *hvad sker der?* men godt *hvad er der?* Varigheder beskriver hvad der eksisterer eller er tilfældet altid. Hvad man kalder beskrivelser anskuer fænomenerne som et altidigt fænomen.

Andre verber beskriver tilstande, dvs. noget der forløber i tid, som har begyndelse og slutning, men hvoraf kun en tidsperiode inde midt mellem disse yderpunkter belyses:

Mellem træerne hænger i Snore det lange Bræt, det er en Gynge; to nydelige Smaapiger, – Kjølerne ere hvide som Sne, lange grønne Silkebaand flagre fra Hattene, – sidde og gynge; Broderen, der er større end de, staaer op i Gynge, han har Armen om Snoren for at holde sig, thi i den ene Haand har han en lille Skaal, i den anden en Kridtpibe, han blæser Sæbebobler;...

H.C.Andersen: *Snedronningen*, Tredje Historie.

Det karakteristiske for tilstande er det at man kan spørge: *hvad foregår der?*, men ikke så godt *hvad sker der?*; man kan sige hvor længe *det varer*, men ikke *hvor hurtigt det går*; man kan sige at det varer i så og så lang tid, men ikke at det er overstået på så og så lang tid.

En tredje art verber betegner overgange, dvs. et skift fra en tilstand til en anden, en forandring. Her angives afslutningen på en ene tilstand og begyndelsen på den næste. Og man kan så selvfølgelig i en tekst omtale den ene overgang efter den anden:

Den gode danske byg udblødes i vand og spirer til grøn malt, som tørres til malt. I bryghuset knuses malten, blandes med vand og opvarmes i mæskedlerne trinvis til 76°C. I Mæskfiltret skilles masken fra urten. Masken sælges til kreaturfoder. Den klare urt koges i urtekedlerne med humle, som siden filtreres fra. Urten afkøles i pladekølerne og føres til gærkarrene, hvor rendyrket gær tilsættes. Øllet lagres og modnes ved 0°C. i 2-5 mdr., klares i olcentrifugerne og efterfiltreres i ølkammen, hvorefter det rene, helt blanke øl føres til de hurtigtgående tappekolonner for automatisk påfyldning, kapsling, pasteurisering, etikettering og pakning i moderne plasticblikke.

Historien bag et glas Carlsberg øl. Fra byg til bryg. U.A.

Det karakteristiske for overgange er at man kan spørge *hvad sker der så?*, at der er noget der er fuldstændt på så og så lang tid, og noget som bliver overstået.

Denne strukturering af det tidsforløb man beskriver i enten varigheder, tilstande eller overgange kan ikke betragtes som topoi, for man kan ikke

vælge andet; det ligger i sprogets grammatik at man må beskrive det sådan; vil man tale sproget, må man strukturere tiden på en af de tre måder.

Men betragter man nu disse tre verbalarter som byggesten for opbygning og strukturering af teksternes tid, så kan der bygges mange forskellige tidsbilleder op. Der findes forskellige skemaer eller topoi for hvorledes man kan kombinere de tre typer af verber således at man fremhæver forskellige sammenhænge i tidsforløbet.

Uden at rode mig ind i for mange filosofiske problemer, kan jeg foreslå at den virkelige tid i en eller anden forstand kan deles ind i enheder eller sekvenser af vilkårlig kort varighed: timer, minutter, sekunder, brøkdele af sekunder, eller af vilkårlig stor varighed: dage, uger, måneder, år, århundreder, årtusinder. Man kan slå fast at man ikke får en tekst ud af det hvis man blot for hver tidsenhed fortæller hvad der foregår eller sker. Tekster skaber altid ved udvælgelse, fremhævelse og sammenkædning afgrænsede enheder af rækker af tidspunkter eller tidsenheder. De omtalte forhold behøver ikke at komme i kronologisk orden, de behøver ikke at fylde lige meget i beskrivelsen (også selv om de fylder lige meget i virkeligheden), nogle kan helt springes over. Styrende for udvælgelse, fremhævelse og sammenkædningen er den enhed som teksten har valgt at fremstille.

Væsentlige topoi for enhver tekstfremstilling er altså de enheder som tiden struktureres i. I det følgende skal følgende tidsstruktureringsskemaer omtales nærmere som topoi: FORANDRINGEN (herunder: VIDUNDERMIDLET, GULDALDEREN, DOMMEDAG), TRAPPEN, ORGANISMEN, SPIRALEN, BEGIVENHEDEN.

Den simpleste måde at strukturere tiden på, er den at fremstille én overgang ved at beskrive førtilstanden og eftertilstanden; FORANDRINGEN består altid af et FØR og et EFTER. Nu kan overgangen være en forbedring eller en forværring, og fortællingens nu kan enten ligge i førtilstanden eller i eftertilstanden. Det giver fire forskellige muligheder.

Er overgangen en forbedring, får man en fremstilling som er så karakteristisk for reklamer for VIDUNDERMIDLET, eller for politiske og religiøse bevægelser: *FØR var jeg sodomit, NU er jeg stud.polit, – takket være MO*, som Ivan Malinowski skriver i Tomme Sokler 1963, side 16. Her kommer et autentisk eksempel på VIDUNDERMIDLET:

Fra 98 kilo ned til 60 kilo er bare skønt! Da jeg startede brugte jeg str. 50 i tøj. Jeg er nu nede på str. 38-40 og er lykkelig for, at jeg endelig kan få noget smartere tøj! Jeg er nu nede på 60 kilo og har det dejligt. Jeg vil ikke tillade min vægt at stige igen og spiser derfor fortsat Elektrokost. Det er ideelt til at holde vægten og rense fordøjelsessystemet med.

Sund fremtid. 1. årg. nr. 1. 1980 Jørgen Nicolaisen.

Både gennem sanering og gårdrydning gøres der i disse år meget for, at de tætte byområder skal blive acceptable boligkvarterer også for familier med børn. Der er således „ryddet“ ud i de tættest bebyggede karreer. Trange, mørke og ofte uhumske gårde er afløst af større, åbne gårde med buske og træer. Der er skabt mere lys og luft og noget pænere at kigge på.

Lev og bo i byen, et blad om byfornyelse,
udgivet i anledning af Europarådets
Byfornyelseskampagne 1980/81, Kbh. 1981.

Er der derimod tale om at overgangen betyder en forværring dukker der to andre topoi op, fx GULDALDEREN eller „de gode gamle dage“:

Jasja: Nå gamle! Hvordan går det?

Firs: Skralt med helbredet, ja... Og så disse herskaber nutildags! Før i tiden var der bal med rigtige herskaber, ekscellencer, baroner og generaler - og nu er det kun småfolk fra byen, postholderen og stationsforstanderen, og heller de er synderlig forhippede på at komme... Svært aflægs er jeg blevet, ja... Den gamle herre, han bedstefaderen, den rigtige herre, kurerede både sig selv og os alle sammen med segllak, hvad man så fejlede. I tyve år har jeg hver dag taget en kvivsspidt sejllak... det har nok, tror jeg, holdt mig i live.

Anton Tjekhov: *Kirsebærhaven* Tredje akt.

Og DOMMEDAG eller „efter os kommer syndfloden“:

Lige siden 1914 har enhver der er opmærksom på udviklingen i verden været dybt foruroliget over det der synes at være en af skæbnen forudbestemt march mod stadig større katastrofer. Mange alvorligt tænkende mennesker har fået en følelse af at der ikke kan gøres noget for at hindre at man styrter ud i ødelæggelsen.

Bertrand Russell i *Times Magazine* 27.9.53, citeret efter *Vågn op!* nr. 14 1982.

Deler man det tidsrum man beskriver ind i flere faser end de to FØR og EFTER, får man en række af forandringer som kun er ordnet efter det princip at den ene forandring er en forudsætning for at den næste kan indtræde, og så fremdeles. Dette topos kan kaldes TRAPPEN, hvor det lavere trin også er en forudsætning for at de højere overhovedet eksisterer. Teksten om hvordan man brygger øl, *fra byg til bryg* er et typisk eksempel på brug af TRAPPEN.

(24).

15. Større indre sammenhæng og organisering får beskrivelsen af et tidsrum når det deles ind i 3 faser i stedet for to. Så er der ikke blot tale om en stigning eller et fald, men om en i sig selv lukket bevægelse, en helhed som

har sine egne iboende afgrænsninger, og ikke blot en tendens hvoraf man afskærer et bestemt afsnit. De trefasede udviklingsforløb kan kaldes ORGANISMEN, SPIRALEN og BEGIVENHEDEN.

Skal man beskrive et livsforløb, en social bevægelse, en krig eller ideudviklinger, er det normalt at beskrive forløbet som en organismes liv: først FØDSEL, OPSTÅEN eller KIM, så LIV, BLOMSTRING eller befrugtning, og til sidst DØDEN, VÆRKET eller FRUGTEN: Den første fase, KIM, vil som regel på vag og antydningen må indeholde en vis modsætning mellem forskellige muligheder; anden fase, BLOMSTRING, udfolder én af disse muligheder; og tredje fase, FRUGTEN, angiver så resultatet af det valg der er truffet i 2. fase. Se fx denne forfatterbiografi:

Larsen, Karl (28 juli 1860 – 11 juli 1931), dansk forfatter; Officerssøn, født i Rendsborg, opvokset i København; efter at være blevet student i 1877 begyndte han at studere jura, men måtte holde op på grund af svigtende helbred og søge styrke på en længere Tysklandsrejse. Han var økonomisk velstillet og kunne efter sin hjemkomst, og siden hen, udelukkende hellige sig sit forfatterskab.

I 1889 udsendte Karl Larsen de to små skuespil „Kvinder“, der infører den første kvindelige københavnske proletar i dansk litteratur, og „Ære“, der med sympati skildrer en militær patriotisme. Allerede med denne første bog var trukket to vigtige hovedlinier i Karl Larsens forfatterskab: Sympatien for heroisme, moralsk disciplin og patriotisme samt interessen for det lokalt københavnske, hvis typer og sprog han har gengivet med næsten videnskabelig nøjagtighed i „Uden for rangklasserne“ (1896) og med fin forståelse og sympati i hovedværket „I det gamle voldkvarter“ (1899).

I flere romaner viser Karl Larsen fremragende evne til psykologisk skildring af kvindesindet, således dobbeltromanen „Hvi ser du skæven -“ 1902 og „En moderne hverdagshistorie“ (1906); En lignende psykologisk beherskelse kendetegner romanen „Dr. Ix“ (1896), i hvis hovedpersoner han har foretaget en selvspaltning: Kunstner/menneske – gennem hvilken han udtrykker faren ved at sætte kunsten højere end livet.

Allerede i 1908 afsluttede Karl Larsen sit rent skønlitterære forfatterskab, som han samlede i „Søndagsbørn og hverdagsmennesker“ I-III (1909) og „Udvalgte skrifter“ IIV (1921 og 30).

I sit ikke skønlitterære forfatterskab har han navnlig virket som moralist ved fremhævelse af militære idealer, som fandtes „Japansk aand“ (1909) og i tysk ånd under 1. Verdenskrig (behandlet i flere polemiske skrifter...)

Hvem-skrev-hvad før 1914, Politikens Forlag 1967.

Første afsnit beskriver første fase, kimen, forudsætningerne og de muligheder som altså ikke blev realiseret. De to næste afsnit er udfoldelsen eller blomstringen af hans digterevne, og de to sidste afsnit beskriver frugten, resultatet af hans forfatterskab. Karl Larsens liv beskrives i 3 faser som en plante eller organisme. Livet udgør en lukket HELHED i modsætning til FORANDRINGEN, hvor man fra nu et skuer enten fremad eller bagud.

En anden form for helhed kan kaldes SPIRALEN. Den er i princippet struktureret som organismen, men de tre dele kaldes her: TESE, ANTI-

TESE og SYNTSE. I SPIRALEN lægges der vægt på at den 3. fase også udgør 1. fase af en ny trefaset udvikling. Som FRUGTEN i ORGANISMEN også indeholder KIMEN til en ny organisme, således er også SYNTSESEN grundlaget for en ny vending i SPIRALEN. Men organismen lukker sig i en cirkel om sig selv, spiralen drejer nok tilbage til sit udgangspunkt, men nu på et højere trin, parat til en ny bevægelse rundt. I modsætning til TRAPPEN som er udvikling i én retning, op eller ned, er spiralen udvikling i to dimensioner, både fra det værre til det bedre (eller fra det bedre til det værre) og fra et lavere trin til et højere:

Etter at den kapitalistiske storindustri tok til å beherske verdensmarkedet, har den som kjent utviklet seg på en særegen syklisk måte som er ukjent for andre produksjonsmåter: med suksessive faser av stagnasjon, økonomisk oppsving, høykonjunktur, overopphetsning, krakk, stagnasjon osv. (...)

Oppgangskonjunktur er bare mulig ved stigende profittrente, som i sin tur framskaffer betingelser for en videre utvidelse av markedet og konjunkturen. Ved et bestemt punkt i utviklingen må imidlertid kapitalens økende organiske sammensetning og begrensning i vareavsetningen til de „siste konsumenter“ både senke profittrenten og føre til en relativ innsnevring av markedet. Disse motsigelsene utlades i overproduksjonskrisen. Den fallende profittrente fører til en innsnevring i investeringene, noe som forvandler „krakket“ til depresjon. Verdiforringelse av kapital, økende rasjonalisering og arbeidsløshet (høyning af merverdieraten) muliggjør igjen stigende profittrente. Produksjonsnedgangen og tømningen av lagrene skaper nye muligheter for markedsutvidelse, som så sammen med den høyere profittrenten fører til gjenopplivning av foretakenes investeringer og dermed oppsving i produksjonen.

Ernest Mandel: *Senkapitalismen*, oversat av Truls Wyller og Jørgen Sandemose, side 363 f. (1972) 1976 Oslo.

I tre faser vil man også normalt berette om en ganske almindelig begivenhed som man har oplevet. De tre faser i en BEGIVENHED kan kaldes: MULIGHED (eller eventualitet), AKTUALISERING (eller episode) og RESULTAT eller slutning). MULIGHED er en beskrivelse af førtilstanden, en tilstand som er ustabil eller illusorisk, der er mulighed for både det ene og det andet, og tilstanden kan derfor ikke kan vare ved; AKTUALISERINGEN, nemlig aktualiseringen af en af mulighederne, er så en beskrivelse af de begivenheder der intræffer og som bliver den KOMPLIKATION som hovedpersonen må lave en REAKTION på; endelig er så RESULTATET en beskrivelse af den sluttilstand som heltens handlinger har ført til, en tilstand hvor den indledende mangel på stabilitet er ophævet. En slutning kan dog godt indeholde tegn på andre ustabile forhold eller illusioner, og således være kimen til en ny episode – i lighed med den spiralformede udvikling:

Min lillebror og jeg gik en gang ude på en mark. Så skulle han tisse, og samtidig så vi et hus, der brændte. Min lillebror tissede hen mod ilden, men han kunne ikke nå. Så løb han hen og tissede på ilden, og så var ilden slukket. Det reddede huset.

Dreng, *Hindbærbrus og Kragetær* nr. ?? 1968.

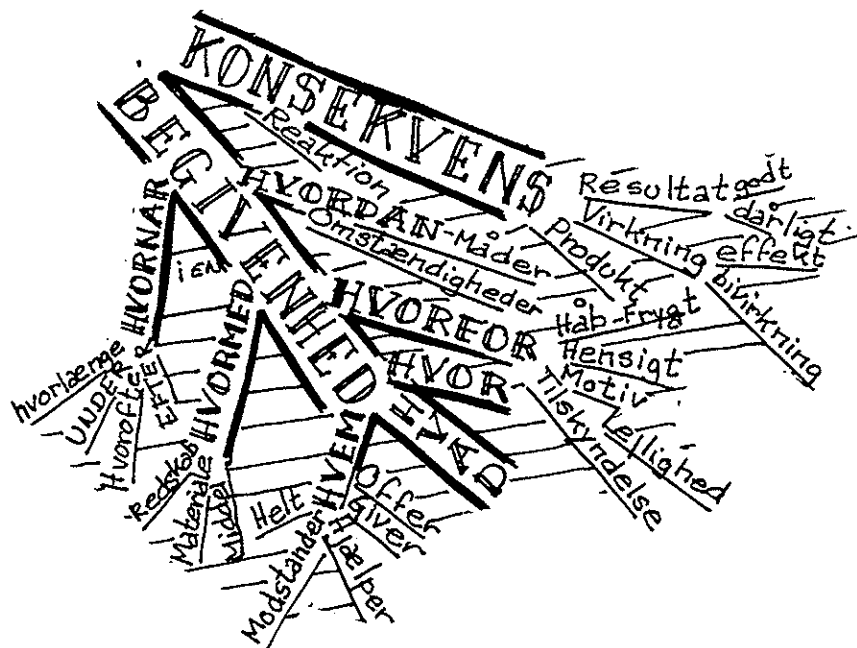
Første sætning angiver MULIGHEDEN, det ustabile ved situationen er vidderne og afstandene, to børn alene på en mark; det giver mange muligheder. Sidste sætning angiver RESULTATET, huset blev reddet, problemet er ophævet. Og sætningerne imellem angiver så AKTUALISERINGEN, med KOMPLIKATIONEN (han skulle tisse og huset brændte) og hovedpersonens REAKTIONER han tissede (i to omgange) på ilden.

Også betydelig længere historier eller beretninger kan være struktureret på denne måde. Det topos som kaldes BEGIVENHED, er således et der kan bruges i dybden, dvs. igen og igen på sit eget resultat, så at sige inden i sig selv. Det at han tisser på ilden er beskrevet som to komplikationer og to handlinger, den ene som en del af den anden.

I dette afsnit er BEGIVENHEDER alene beskrevet for så vidt angår tidsforløbet. I det følgende skal alle de topoi som ellers bruges i forbindelse med en begivenhed beskrives nærmere.

(24).

BEGIVENHED



16. Det centrale topos i forbindelse med FORKLARING er en beskrivelse af den BEGIVENHED der kan være tale om. Man kan forklare ÅRSAGERNE, UDVIKLINGEN, og KONSEKVENSERNE, men skal man forklare HVAD noget egentlig er, må man nok tage udgangspunkt i BEGIVENHEDEN.

De topoi der findes til at belyse de forskellige sider af en BEGIVENHED er nok de bedst kendte og de mest brugte af alle topoi. Cicero beskriver dem i sine lærebøger, og i middelalderen formede man et hexametersvers over dem: *quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando*, og i moderne tid har man formet en remse for hvorledes man i en avis skal skrive en nyhedsartikel: De 7 *hv*-ord kan også på dansk formes til en bekvemt hexameter: HVEM, HVAD, HVOR OG HVORNÅR; HVORMED, HVORDAN OG HVORFOR.

Skal man altså skrive om en begivenhed, kan det betale sig at undersøge hvilke personer der udfører hvilke handlinger, på hvilke steder, på hvilke tidspunkter, med hvilke hjælpemidler (og hjælpere), på hvilke måder, og af hvilke grunde. Belyser man alle disse topoi, kan der næppe siges mere om en begivenhed.

Blandt personerne, som er svaret på spørgsmålet HVEM, kan man skelne mellem HELTEN (m/k) eller hovedpersonen, den hvis handlinger, hændelser og motivationer man følger over længere tid, og MODSTANDEREN, den der søger at hindre helten i at udføre sine planer, HJÆLPEREN, den der udfører handlinger til fordel for helten og dennes planer; GIVEREN, den myndighedsinstans der dømmer mellem helten og modstanderen, og som til slut tildeler helten en rolle som MODTAGER af en tragisk eller komisk skæbne. Endelig kan man tale om at der i en begivenhed også ofte findes et OFFER eller en GENDTAND for de handlinger som de forskellige personer udfører, men denne rolle vil ofte falde sammen med svaret på spørgsmålet HVAD?

Under spørgsmålet HVORNÅR kan man ofte spørge igen: FØR,

UNDER, EFTER, HVOR LÆNGE, HVOR OFTE. Under spørgsmålet HVORMED belyser man hvilke redskaber og materialer der handlende bruger, mens man under spørgsmålet HVORDAN belyser måden og omstændighederne. Når man beskriver en begivenhed, vil man under spørgsmålet HVORFOR især undersøge de kortsigtede ÅRSAGER, dvs. HENSIGT, MOTIV, TILSKYNDELSE, LEJLIGHED, håb, BEGRUNDELSE, topoi som også findes under hovedtopos ÅRSAG.

Her skal jeg prøve at eksemplificere BEGIVENHEDENS topoi ved at citere en længere tekst, og i marginen angive hvilke topoi der nævnes på det angivne sted:

OMSTÆNDIGHEDERNE	Trods den militære modgang vinder	
HELTEN	dronning <i>Margrethe</i> en diplomatisk sejr, da	HVAD
HVORDAN:MÅDEN	der på <i>Koldinghus</i> aftales en 5-årig våbenstilstand med holstenerne. Danskerne beholder	
HVORNAR	<i>Flensborg</i> . 1412 bryder holstenerne våbenhvilen. Drosten Erik <i>Krummedige</i> tager Flensborg ved overrumpling, og enkehertuginde	MODSTANDERE
MODSTANDERENS	Elisabeths brødre, hertugerne <i>Bernhard</i> og	HVORDAN
HJÆLPERE	<i>Heinrich af Braunschweig</i> kommer holstenerne til hjælp med en stor rytterhær.	
HELTENS	Det af danskerne befæstede <i>Mariebjerg</i>	HVORMED
HJÆLPERE	holder dog stand, og i Flensborg fjord ligger en stor dansk flåde. Begge parter overlader	
GIVEREN	da hertug <i>Ulrich af Mecklenburg</i> at dømme i konflikten. Hans afgørelse falder ud til Danmarks fordel, og den 24 oktober holder	MODTAGEREN
HVORNAR	dronning <i>Margrethe</i> og Erik af Pommeren	HELTEN
HVAD	deres indtog i byen, hvis borgere tilsiger den danske trone troskab.	HJÆLPERE
MODSTANDER	Samtidig udbryder en pestepidemi i	
OFFER	Flensborg, og sygdommen rammer <i>Margrethe</i> .	HVORDAN
HVEM HVAD	På sin magts højeste tinde dør Nordens store dronning natten til den 28. oktober ombord på sit skib i havnen.	HVORDAN HVORNAR

Hvornår skete det?, Politiken, 1960, side 120.

I denne tekst beskrives der egentlig kun 3 begivenheder: en diplomatisk sejr, sejrindtog i byen, og dronningens død. Overrumplingen af Flensborg, den store rytterhær, og Mariebjergs holden stand er alt sammen noget der sker FØR, som en forudsætning for det endelige indtog i Flensborg. På denne måde er selve valget af HVAD, det som præger og bestemmer den holdning der kommer til udtryk i teksten. Når forfatteren har valgt indtoget i Flensborg som svaret på spørgsmålet HVAD?, så er rollerne allerede fordelt: *Margrethe* er HELTEN, mens drosten, hertu-

gerne og pesten er MODSTANDERNE. Man kunne også have valgt at beskrive det historiske forløb som noget andet, fx som en midlertidig besættelse; så havde personerne måttet bytte roller, og så havde man ikke fortsat fulgt *Margrethes* og Erik af Pommerns, men holstenernes skæbne. Således ligger der i selve svaret på det allermest grundlæggende spørgsmål, HVAD?, den stærkeste styring i teksten. Ved dette valg fastlægges synsvinklen og dermed helten i teksten.

Det er også karakteristisk at der ikke udtrykkeligt nævnes noget om ÅRSAGERNE som svar til spørgsmålet HVORFOR? Alle andre topoi belyses i dette afsnit: HVEM, HVAD, HVOR, HVORDAN, HVORMED, og HVORNAR, men ikke HVORFOR. Det man kan kalde en beretning, er nemlig defineret ved snarere at svare på HVAD end på HVORFOR. Det er en beskrivelse i tid der ikke udtrykkeligt nævner årsager. Udtrykkeligt, indirekte, antydes der dog mange årsagsforhold: danskerne beholder Flensborg *fordi* de har vundet en diplomatisk sejr. Drosten kan tage Flensborg *fordi* han overrumpler og bryder våbenstilstanden. *Martgrethe* kan holde indtog i Flensborg *fordi* hun har fået ret af *Ulrich af Mecklenburg*; borgerne tilsiger hende troskab *fordi* hun har vundet, hun dør *fordi* hun er blevet syg. Det er ikke hensigten med teksten at forklare hvorfor personerne handlede som de gjorde, men man kan slet ikke beskrive menneskelige handlinger uden i beskrivelsernes rækkefølge at forudskikke at personerne har en række MOTIVER, HENSIGTER, TILSKYNDELSER, GODE LEJLIGHEDER til alt hvad de gør. De mere langsigtede årsager, personernes karakter og egenskaber og de sociale kræfter i samfundet, er endnu fjernere fra at blive udtrykt udtrykkeligt i teksten; de ligger gemt i vurderende udtryk om personerne, fx *Nordens store dronning*. Holstenerne fortjener deres nederlag for de har jo lavet *overrumpling*.

Det er ikke så mærkeligt at det lige er disse topoi som er vigtige ved beskrivelsen af en BEGIVENHED: De svarer nemlig til de såkaldte dybdekasus, eller semantiske roller, som kan udtrykkes ved forskellige grammatiske midler i alle sprog: *agentiv* for den haldlende (HVEM:HELTEN), *objektiv* (patiens) for den lidende (OFFER), *causativ* for årsagen (HVORFOR), *lokativ* for stedet (HVOR), *tempus* for tiden, (HVORNAR), *instrumentalis* for midlet (HVORMED). Det er de betydninger som alle de substantiviske og adverbelle led i sætningen kan have set i forhold til sætningens verbum; på nogle sprog udtrykkes de forskellige betydninger med kasus, på andre sprog ved ordstilling, præpositions-

led og bisætninger. Det forhold at det er begivenheden der er sætningens urbetydning, snarere end fx forklaringen eller ræsonnementet, hænger sammen med at verbet hænger en mere central grammatisk plads i sætningen end de andre led.

(10, 6, 36, 24).

17. Et særligt topos står i samme forhold til BEGIVENHED som ÅRSAG, er VIRKNINGER. Man kan dels undersøge VIRKNINGERNE for sig selv, dels virkningerne i forbindelse med beskrivelsen af en eller anden begivenhed. Dette topos optræder da som en yderligere oplysning af indebyrden af en handling:

Over halvdelen af beboerne i 534 lejemål på Nybrogård-kollegiet i Lyngby har startet en boykot af en huslejestigning, der siden første februar i år har betydet, at lejen for et 12 kvm. stort værelse er steget fra 440 kr. til 629 kr. pr. måned. De aktionerende risikerer, at huslejen modregnes i de beløb, der udbetales i uddannelsesstøtte. Det er nemlig muligt ifølge en ny lov.

Politiken 2.10.1980, 1. sektion side 5.

Det næstsidste punktum beskriver ikke blot en eftertilstand, dvs. hvad der så skete, men beskriver en eventuel virkning. Som alle ting kan siges at have en ÅRSAG, kan alle ting også siges at have VIRKNINGER. Som ved ÅRSAG, er der også ved følgerne eller VIRKNINGERNE tale om at der både skal ske et forløb i tid og være et nødvendigt eller tilstrækkeligt betingelsesforhold mellem de to fænomener. VIRKNINGER optræder – mærkeligt nok – også ofte som en del af årsagerne idet en hyppig årsag til en handling er HENSIGTEN om at nå de forudseelige VIRKNINGER: Folk handler *for* at opnå virkningen eller resultatet.

Forskellen på en begivenhed på den ene side og årsag og virkninger på den anden side, er kun et spørgsmål om synsvinkel og interesse. Principielt er alle begivenheder jo årsager til deres virkninger, og omvendt alle årsager de begivenheder som de efterfølgende begivenhederne er konsekvenser af. Det der beskrives som begivenheden, den begivenhed som de andre begivenheder i rækken enten er årsager til eller konsekvenser af, er de vigtigste, de mest prægnante og centrum for interessen. Anden forskel er der ikke.

Blandt virkningerne kan man skelne mellem ydre og indre konsekvenser. I forhold til den handlende er de indre konsekvenser RESULTATET. RESULTATET er den handlendes eftertilstand, eller eftertilstandens

kvalitet for den handlende. I begrebet RESULTAT ligger der en forestilling om at det er styret af en hensigt. Er virkningen ikke styret af en hensigt, men vurderes den alligevel i forhold til en handlende, vil man snarere tale om KONSEKVENSEN end om RESULTATET eller VIRKNINGEN.

Ydre konsekvenser kan være tilsigtede EFFEKTER i andre dele af verden, eller det kan være ikke tilsigtede BIVIRKNINGER. Når konsekvenser udtrykkeligt nævnes i en tekst er det ofte bivirkningerne, for de tilsigtede effekter indgår ofte allerede under omtalen af hensigten. Er der tale om en skabende proces kan konsekvenserne kaldes VÆRKET eller PRODUKTET; er der tale om den virkning en handling har på andre personer, kan den omtales som disse andre menneskers REAKTIONER.

Mens handlinger ofte beskrives følelsesneutralt – skønt altid også ud fra en bestemt synsvinkel –, vil konsekvenserne ofte være beskrevet følelsesmæssigt og vurderende fordi det er på virkningerne man bedømmer handlingen. Se eksemplet på husleje boykotten. KONSEKVENSERNE er tydeligvis beskrevet som ubehagelige og vurderingen ligge helt fremme i et ord som *risikerer*.

MIDLER (HVORMED) er størrelser der har virkninger:

penicil'lin: et antibiotikum dannet af mugsvampe, opdaget 1928 af A. Fleming. Virksomt mod visse betændelser med pusdannelse, lungebetændelse, kønssygdomme, stivkrampe, difteri, skarlagensfeber m.m.

Gyldensdals Leksikon². 1976.

(10, 24, 36).

BEGRUNDELSE



18. Hvis man skal belyse en sags REALITET, og man ikke i utid skal gennemføre et RÆSONNEMENT, og man ikke nutidigt eller fortidigt skal gennemføre en FORKLARING, hvis det altså drejer sig om noget fremtidigt, en politik man vil foreslå, så er der tale om en BEGRUNDELSE. En BEGRUNDELSE er en tekst der handler om hvorfor man bør gøre en fremtidig handling. BEGRUNDELSER er de egentlige politiske taler om hvad man bør gøre.

De tre vigtigste topoi i en politisk tale er MÅL, MIDLER og POLITIK. MÅLET er det som man vil opnå, det ønskelige, det man vil sætte i stedet for det onde eller dårlige som eksisterer nu, og som man vil undgå, fx arbejdsløshed, eller gæld til udlandet. MÅLET beskriver det etisk nødvendige.

MIDLET er det der står til rådighed, de ressourcer og kræfter man har, og som vil føre til det ønskede mål, fx det samlede antal danske arbejdspladser, uddannelseskvalifikationerne i befolkningen og den nationale produktion. MIDLET er altså det praktisk nødvendige.

POLITIK beskriver så de handlinger hvorved man når fra midlerne til målet, det er altså det nyttige eller hensigtsmæssige. Politik er det muliges kunst siger man. Man kan altid nå et mål ad flere veje, og bestemte veje kan føre flere forskellige steder hen, men man kan som eksempel nævne følgende POLITIK til at opnå fuld beskæftigelse: nedsat arbejdstid, nedsat forbrug. POLITIK handler således om det etisk og praktisk mulige.

BEGRUNDELSER består således altid af en fremlægning af den POLITIK der med de til rådighedstående MIDLER kan føre til de ønskede MÅL. Ofte indgår MÅL og MIDLER i hierarkier af overordningsforhold, hvor det ene MÅL bliver til et delmål der betragtes som et MIDDEL til at nå højere og vigtigere MÅL, som igen kan være MIDDEL for endnu højere MÅL. På samme måde kan et MIDDEL for et MÅL i sig selv være et MÅL som man har andre MIDLER til at nå. MÅL og

MIDDEL er altså 'dybe' topoi, som man bruger på deres eget resultat.

I BEGRUNDELSER sammenblandes MÅL og MIDDEL ofte. Man kan tale om at *gøre en dyd af nødvendigheden*. Her forveksler man det ønskelige med det gennemførlige, man siger at det er ønskeligt fordi det er gennemførligt. Man gør med andre ord midler til mål fordi man ikke kan slippe for dem. Det er den samme tanke man har i *De er sure sagde ræven om rønnebærrene, han kunne ikke nå dem*. Et moderne eksempel kunne være dem der forveksler sparsommelighed og mindre forbrug som MIDDEL til at bringe udlandsgælden ned, med et MÅL, og går ind for lønstop fordi det er godt med mindre forbrug.

Den anden forveksling er den hvor man tror at noget er gennemførligt fordi det er ønskeligt, *kampen mod vejrmøllerne*, den urealistiske politik. Man kan nævne det forslag Glistrup en gang har fremsat om at erstatte det danske militær med en telefonsvarer der på russisk siger: 'Vi overgiver os'.

En tredje og hyppig sammenblanding af MÅL og MIDLER er den hvor man lader *målet hellige midlet*; det er den politik hvor man gør det praktisk nødvendige og etisk umulige. *Man brænder huset af for at udrydde rotterne*. Man kan nævne det argument at en stat må have et mægtigt hemmeligt politi for at sikre borgernes frihed, eller at man under inkvisitionen måtte brænde heksene for at frelse dem.

Netop bevidstheden om, og fastholdelsen af at en begrundelse altid må indeholde de tre led MÅL, MIDDEL og POLITIK er den bedste sikring mod de sammenblandinger som er nævnt her. Inden for hver af de tre topoi er der så en række undertopoi som skal blive gennemgået i det følgende. De autentiske eksempler er fortrinsvis hentet fra to taler som begge hørte til de mere betydningsfulde i deres tid, nemlig præsident Carters tale til den amerikanske kongres 24. januar 1980 om nationens tilstand og politik, og Ritt Bjerregaards tale 20. oktober 1980 ved OECD's konference om socialpolitik i 80'erne (den første trykt i Information 25.1.80, den anden 13.11.80).

Beskrivelse af MÅLET for en given politik må altid forblive vag og abstrakt, fordi det er noget fremtidigt. Den måde hvorpå målene kan konkretiseres, er ved modsætning. I stedet for at beskrive hvad man vil nå, kan man konkret beskrive hvad man vil undgå, hvilke nutidige ulidelige forhold man vil afskaffe. Det betyder at der for alle topoi for MÅL, som er de ønskelige ting, samtidig må nævnes det ulidelige, målenes modsætninger, det man stræber væk fra. Men toposet er det samme.

Nogle mål er mere abstrakte og langsigtede, og andre er mere specifik-

ke og kortsigtede; de nævnes nu i rækkefølge med de mest langsigtede først: Som MÅL kan man stræbe efter DET NØDVENDIGE, dvs. LIV og FRIHED, eller efter DET RIGTIGE dvs. DET GODE, DE UNIVERSALISÉRBARE, DET NÆSTEKÆRLIGE, DET AFBALANCEREDE, DET HARMONISKE, DET STABILE, DET TILBAGEHOLDNE, DET RETFÆRDIGE og DET FREDELIGE. Det er alt sammen noget er i sig selv er værdier, noget der ikke henter sit værd andre steder fra, og som ikke behøver anden støtte. I modsætning til DET RIGTIGE, henter det næste topos, DET ROSVÆRDIGE sin værdi fra andre, man stræber efter et mål fordi det er ROSVÆRDIGT AF AUTORITETERNE, AF FLERTAL LET, AF VENNERNE, AF DE ALLIEREDE eller AF EFTERKOMMERNE OG HISTORIEN. Mere kortsigtede er mål som kan sammenfattes under DET FORDELAGTIGE, det er topoi som: FORDEL, BELØNNING, PROFIT, VINDING, NYDELSE. Prøv at se rækken af eksempler fra de to taler. Først DET NØDVENDIGE:

Vort mål vil fortsat være at bevare de amerikanske gidslers liv og på alle mulige måder forsøge at få dem *fri* i god behold.

Carter

DET RIGTIGE har mange sider:

De Forenede Stater skal forblive den stærkeste af alle nationer, men vor magt vil aldrig blive brugt til at true noget andet lands *sikkerhed* eller noget menneskes *rettigheder*. Vi søger at bevare vor sikkerhed – som en *fredelig* nation i en *stabil* verden.

Carter

Vort mål vil fortsat være at sikre andre nationers hjælp til at gøre en ende på denne *forbryderiske krænkelser* af en civiliseret verdens *moralske og juridiske normer* (om de amerikanske gidsler i Iran 1980, OT).

Carter

Man kunne også have valgt at interessere sig for socialvæsenets etiske side og for den *forpligtelse vi har til at hjælpe* de svage og nødstedte. Det vil jeg lade ligge...

Ritt Bjerregaard.

Der er ingen tvivl om, at den båd som vi alle – adel og borger, præster og bønder – befinder os i, ville komme ud for nogle slemme *vibbepeture*, hvis blot et nogenlunde stort mindretal af samfundets støtter, de faglærte, de højtuddannede, de produktive, skatteyderne, for alvor begyndte at mene, at de samfundsmønstre de levede i, var uacceptabelt, *utrygt* og uhensigtsmæssigt. Socialpolitikken opgave er at forhindre, at noget sådant sker.

Ritt Bjerregaard.

Vi går ind i 80'erne med tillid og håb – og en strålende vision om det Amerika vi ønsker: Et Amerika med *lige ret* for kvinder – og for alle borgere.

(...)

Et Amerika med *retfærdighed, tolerance og medfølelse*.

Carter

(Jeg har overalt fremhævet de ord der betegner de værdier der som mål hviler i sig selv.)

Også det ROSVÆRDIGE bliver brugt mange steder:

Det står skrevet at George Washington engang mindede os om: „I tog de gode ting for givet. Nu må I gøre jer fortjent til dem igen. For hver ret I nyder, har I en pligt I må op fylde. For hvert håb I har, er der en opgave I skal ud føre. For hvert gode I ønsker at bevare, må I ofre jeres behagelighed og velvære. Ingen får længere noget for intet.“

Carter.

Langt størstedelen af verdens lande *har fordømt* det sovjetiske forsøg på at udstrække sin kolonimagt, og de har *krævet* øjeblikkelig tilbagetrækning af invasionsstyrkerne. Især er den muslimske verden med rette opbragt over denne aggression mod et islamisk folk. Aldrig er en verdensmagts handlinger *blevet fordømt* så hurtigt og med så overvældende tilslutning.

Carter.

Det socialpolitikken skal gøre ved os – os mellem 25 og 50 – er, at den skal gøre os trygge ved det samfund, vi lever i. Vi skal kunne føle, at de mennesker der på en eller anden måde bliver sat ud af spillet, bliver behandlet anstændigt. *Vi skal kunne være vores samfund bekendt* i så høj grad, at vi kan identificere os med det som vores.

Ritt Bjerregaard.

Læg mærke til at de forskellige mål hver især kan overdrives. Sætter man LOVLIGHED som det højeste mål, vil man med *lov-og-orden-politik* undertrykke andre værdier som FRIHED og FREDELIGHED. Overbetoner man STABILITET, kan man komme i konflikt med DET NÆSTE-KÆRLIGE og HVAD FLERTALLET STØTTER. At formulere et mål er ikke i så høj grad at vælge et blandt de eksisterende topoi, men snarere at afveje dem mod hinanden.

Det er ved tilrettelæggelse også af fremtidens socialpolitik afgørende at gøre sig klart, at grunden til at vi i de kapitalistiske lande har socialpolitik og velfærdsforanstaltninger er, at vi ikke ville kunne sikre offentlig ro og orden uden.

Ritt Bjerregaard.

I offentlige politiske taler indgår kortsigtede MÅL som er FORDELAGTIGE, ikke så ofte. De antages ikke at være så acceptable i offentlig appel; ikke desto mindre er det jo ofte det der rent faktisk er folks begrundelser for at vælge en bestemt politik: at det skaffer dem en fordel, evt. en fordel på andre grupperes bekostning. Alle regler om skattefradrag er til fordel for dem med hus og bil, og de koster lejerne mange penge, men begrundelsen beskrives aldrig således. Hele den kapitalistiske økonomi drives frem af ønsket om profit og vinding, men samfundsindretningen begrundes med at det er til bedste for alle. Erhvervsstøtte til særlige industrigrene har til formål at give disse grene en større profit, men det be-

grundes altid med det almengyldige, det universaliserbare, hele samfundets konkurrencedygtighed, udlandsgælden, arbejdsløsheden osv.

Hvad er en Junior Konto?

En Junior Konto virker som en almindelig bankbog. Du kan hæve og indsætte penge på den, når du vil, og du kan bruge den som lønkonto. Men det særlige er, at du får høje renter, som var den på 12 måneders opsigelse.

Information fra Privatbanken 08/82.

I reklamer derimod er argumentet om personlig VINDING og FORDEL ganske normalt og brugbart.

(6, 7, 8, 9, 10, 11, 18).

19. Den POLITIK man vælger for at nå MÅLET ved hjælp af de til rådighed stående MIDLER, argumenterer man for på flere forskellige måder: Man må demonstrere at man har PLANER for hvad man vil gøre i den nære og den lidt fjernere fremtid; man må forklare hvilke KONSEKVENSER (FORDELE OG ULEMPER) der er ved disse planer; og man må sætte disse konsekvenser i forhold til de konsekvenser der kunne komme af de ALTERNATIVE HANDLEMULIGHEDER. Endelig kan man vise hvor få OMKOSTNINGER der er ved den foreslåede plan. HANDLINGSPLANEN belyses ved sine DELE, ved den ENIGHED der allerede findes om den, ved den BESLUTSOMHED der allerede lægges for dagen og ved den form for DIPLOMATI som planen indebærer. En del af PLANEN består endelig i at der er gunstig LEJLIGHED for at udføre den netop nu, fordi den udnytter de FORBINDELSER man har med andre, mest HENSIGTSMÆSSIGT, og fordi den kan udnyttes i en praktisk STRATEGI. ALTERNATIVERNE, kan man argumentere med, har som KONSEKVENSER flere ULEMPER end PLANEN. OMKOSTNINGERNE VED POLITIKKEN kan være at der er store UDGIFTER ved den meget BESVÆR, mange BIVIRKNINGER, at den indebærer SAVN og LIDELSE, at der er bestemte BETINGELSER der skal være opfyldt først, eller at den indebærer alvorlige TRUSLER:

Vi har udvidet vores egen venskabssfære. Vort dybe engagement i menneskerettighederne og forsøg på at afhjælpe menneskelig nød har forbedret vort forhold til mange lande i Den Tredje Verden. Vor beslutning om at normalisere forbindelserne til Folkerepublikken Kina vil bidrage til at bevare freden og stabiliteten i Asien og det vestlige Stillehav.

Carter.

For det andet vil vi samtidig med at vi samarbejder med erhvervslivet for at holde priserne nede, også drage nytte af den historiske enighed med den organiserede fagbevægelse, således at lønstigninger kan begrænses i kampen mod inflationen.

Carter.

Læg mærke til det sidste eksempel; her tales der både om GUNSTIG LEJLIGHED, ENIGHED og DIPLOMATI (samarbejde). Alt dette er bygget ind i et hierarki af MÅL: (1. mål) holde priserne nede. (2. mål) således at lønstigninger kan begrænses (3. mål) i kampen mod inflationen.

At imødegå denne udfordring kræver national vilje, diplomatisk og politisk kløgt, økonomiske ofre og naturligvis militær styrke. Vi må trække på de bedste ressourcer vi har, for at bevare sikkerheden i dette vigtige område.

Carter.

Sammenligningen mellem OMKOSTNINGERNE ved planen og omkostningerne ved ALTERNATIVERNE er ikke Carters foretrukne argumentationsform, men tilgængelig er det Ritt Bjerregaards:

En rationel socialpolitik må anskues i sammenhæng med samfundets organiserede voldsapparat – dets militær, dets politi, dets fængelsvæsen. De resultater der kan opnås gennem henholdsvis sociale foranstaltninger og politimæssig kontrol, er formentlig ikke så forløberlig forskellige politisk set, men der er en afgrund mellem de holdninger der ligger bag, og der er, når det kommer til stykket, også betydelig forskel i omkostningerne. Ressourceforbruget i et udbygget socialsystem er langt mindre politisk belastende end det tilsvarende anvendt i et undertrykkelsessystem. Jeg tror også de økonomiske sidevirkninger på samfundets produktionssystem er afgørende forskellige ved de to sociale teknologier. (...)

Ritt Bjerregaard.

Grunden til at den oppustede sociale sektor allerede nu kan give anledning til betænkelighed, er ikke økonomisk, men politisk. Det, der kan være grund til at frygte, er hverken udgifterne eller påstandene om misbrug, men at socialpolitikken ikke virker. Et centraliseret og specialiseret socialt system tenderer mod ubrugelighed, fordi det ikke virker som det skal: Det tildækker ikke klassemodsætningerne. Det skjuler ikke samfundskonflikterne.

Ritt Bjerregaard.

Denne funktion: at mildne kapitalismens overgreb og tildække årsagerne til samfundets konflikter er stadig socialpolitikens opgave. Det er ved tilrettelæggelse også af fremtidens socialpolitik afgørende at gøre sig klart, at grunden til at vi i de kapitalistiske lande har socialpolitik og velfærdsforanstaltninger er, at vi ikke ville kunne sikre offentlig orden uden. Socialpolitik er formentlig den mest effektive, det vil sige den billigste og menneskeligt set også den bedste måde at sikre den rolige, kontinuerede funktion af et højt udviklet kompliceret samfund.

Ritt Bjerregaard.

For Ritt Bjerregaard er målet ro og orden, og hun sammenligner så både FORDELE og OMKOSTNINGER ved henholdsvis socialvæsen og militær, og ved OMKOSTNINGER undersøger hun både UDGIFTER, FARER, BIVIRKNINGER (misbrug) og menneskelige LIDELSER.

Det gode ved talen er den ærlighed hvormed hun fastholder hvad der er MÅL og hvad der er MIDDEL; det ville være fristende at gøre MIDLET, socialpolitikken, til MÅL i sig selv, for så ville hun være befriet for at formulere et mål som hun selv ved kan virke mindre tiltalende, nemlig ro og orden i det kapitalistiske samfund. Hun skjuler således ikke den revisionisme som socialdemokraterne ellers er blevet bebrejdet så ofte. Sidste led i BEGRUNDELSER er det topos som kaldes MIDLET. Det handler om de til rådighed stående ressourcer. Hvilke muligheder har vi overhovedet for at handle, og hvad er praktisk nødvendigt for at nå målet. MIDLET handler om det gennemførlige. Man kan nævne følgende undertopoi: hvilke økonomiske RESSOURCER har vi til rådighed, hvor store er vores EVNER, hvilken UDHOLDENHED har vi, og hvilke MATERIALER eller RÅSTOFFER kan vi bruge, hvilke INSTRUMENTER råder vi over, og hvor stor er vores VIDEN og TEKNISKE KUNNEN på dette område, og endelig hvilke HJÆLPERE har vi. I modsætning til MÅLENE som er generelle og vage, og POLITIKKEN som er fremtidig og hypotetisk, er MIDLERNE konkrete og specifikke:

Jeg er fast besluttet på, at De Forenede Stater skal blive den stærkeste af alle nationer...
Carter.

Vi har årligt forøget vore udgifter til forsvaret, og denne forøgede indsats vil vi fortsætte i hele vort femårige forsvarsprogram...

Vi har forøget og styrket vor flåde i Det Indiske Hav, og vi er nu i færd med at arrangere, at vigtige flåde- og luftvåbenfaciliteter kan benyttes af vore styrker i området ved Nordøstafrika og den Persiske Bugt.

Carter.

Selv om vore materielle ressourcer er store, er de begrænsede. Vore problemer er for komplicerede til enkelte slogans og hurtige løsninger, vi kan ikke løse dem uden anstrengelser og ofre.

Carter.

Rige industrialiserede lande har selvfølgelig råd til at opretholde og udbygge den slags virksomhed (nemlig det prægtige socialkontor, de sindrigeste beskæftigelsesarbejder, specialiserede sygehuse – OT) lige så vel som vi kan skabe omsætning gennem oprustning. Den voldsomme oprustning af udgifter til socialpolitik i de sidste 20 år har på ingen måde gjort vort samfund fattigere.

Ritt Bjerregaard.

Til sidst skal det lige tilføjes at BEGRUNDELSER ikke kun er noget der findes i politisk argumentation. Alle situationer hvor mennesker overvejer fremtidige handlinger, kræver begrundelser; og i alle begrundelser er de vigtige topoi MÅL, POLITIK og MIDLER. Tag fx en situation hvor en familie overvejer at købe en bil. MÅLET kan bestemmes som at det er ROSVÆRDIGT at anskaffe sig en bil, vennerne vil sætte pris på det og

flertallet har det. Vigtigste mål er dog nok DET FORDELAGTIGE: man vinder tid, man får det behageligere, fx i regnvejr når man skal på arbejde. Man kan også opnå en vis VINDING ved at man kan trække renterne fra i skat, man sparer penge til de offentlige transport midler. POLITIKKEN består i at det er HENSIGTSMÆSSIGT: der er en gunstig LEJLIGHED for et billigt køb i en forretning hvor familien måske har FORBINDELSER. Dog må man også overveje OMKOSTNINGERNE: hvor meget koster bilen at købe, og i drift med benzin og forsikringer, hvilket BESVÆR får man med reparationer, og hvilke bivirkninger kan der komme med bilmave og den slags? Hvordan er FORDELE og ULEMPER ved at købe bil i forhold til DE ALTERNATIVE MULIGHEDER, fx offentlige transportmidler, cykel. Så kan man også overveje om det kommer i modstrid med andre MÅL som man kan have, fx at det ikke er så TILBAGEHOLDENT at købe bil, det belaster Danmarks betalingsbalance, det forstærker blot den terror som trafikken udøver mod alle dem der ikke kører i bil, de gamle, børnene. Det er ikke ALMENGYLDIGT eller universaliserbart at købe bil. Til sidst skal man så overveje MIDLERNE: har familien de ØKONOMISKE RESOURCER til at købe bilen, har de voksne den KUNNEN der er brug for, dvs. har de kørekort? På den måde passer topostræet også til de private dagligdags situationer lige så godt som til de offentlige og politiske situationer.

for teksten, kunne have. Ræsonnementer er det kun nødvendigt at lave hvis der er to konkurrerende opfattelser af hvad der er sandt. De to opfattelser kan man kalde TESE og MODTESE. Ræsonnementet består så i at sandsynliggøre at tesen er rigtig og modtesen forkert. Som i begrundelsen er den alternative mulighed en vigtig del af ethvert ræsonnement. Argumentation ved ræsonnementer er en måde at påvirke folks opfattelse af verden på, en form for påvirkning som hverken er et definitivt bevis eller rå vold. Der er altså i ræsonnementer ikke nogen tvingende argumenter; eller formuleret omvendt: sagen som der ræsonneres om, er ikke afgjort på forhånd, som den jo er hvis den ene har uomstødelige beviser, eller tvinger den anden med magt. Ræsonnementer er et spil hvor udfaldet ikke er kendt på forhånd. Det vil sige at både TESEN og MODTESEN har karakter af HYPOTESE, dvs. antagelse som kan være rigtig, men som også kan vise sig at være forkert. Det er netop ved ræsonnementet at den ene antagelse vises at være mere sandsynliggjort end den anden. Betragter man ikke et udsagn som en hypotese er der slet ikke tale om et ræsonnement, men om en FORKLARING eller en beretning om en BEGIVENHED.

Viser det sig midt i en forklarende tekst at den anden part i samtalen har en anden opfattelse af det der forklares, kan man afbryde forklaringen eller beretningen og ræsonnere over hvilken opfattelse af begivenhederne der nu er den rigtigste. Man gør altså for en tid sin forklaring eller beretning hypotetisk, man ændre sin holdning til den tekst man producerer fra at være indiskutabel videregivelse af informationer om årsager og begivenheder til at være en hypotese om nogle muligheder. Ræsonnementer kan på denne måde blive dele af alle andre typer af tekster – nemlig hvis der pludselig viser sig at være uenighed, og hvis der dukker en alternativ mulighed op for hvorledes verden skal opfattes. Ræsonnementer er derfor betydeligt mere abstrakte og universelle end andre tekstformer, og de topoi som det kan betale sig at inddrage i et ræsonnement, er yderst formelle og abstrakte.

Formålet med et ræsonnement er at føre modparten over den afgrund i opfattelse som uenigheden udgør. Og det må nødvendigvis ske på en bro der udgøres af så almene principper at begge parter kan acceptere dem; ellers ville der ikke være nogen overbevisningskraft i ræsonnementet. Det „bedre arguments mærkelige tvangløse tvang“ hænger sammen med at man ved bestemte måder at arrangere den sproglige tekst på kan kræve at modparten anerkender at én påstand (tesen, konklusionen) tilskrives

sandhed fordi andre påstande, ARGUMENTERNE (eller præmisserne) anerkendes som sande. Bevægelsen i ræsonnementet går altså fra påstande som begge parter anerkender som sande, over principper som er så generelle at begge parter anerkender som gyldige, til den påstand som den ene hævder og den anden betvivler, og bevægelsen sker med en eller anden grad af nødvendighed.

Det typiske og fuldt udbyggede ræsonnement består af følgende dele: nogle OPLYSNINGER, som kan anerkendes af begge parter, et eller flere PRINCIPPER, som er mere almene eller generelle end oplysningerne, men som kan bruges om de samme emner. Enten er principperne i sig selv acceptable for begge parter, og så kan de stå alene som bro over uenighedens kløft, eller også kræver også PRINCIPPET sandsynliggørelse, som det får i form af sætninger der optræder som STØTTER for princippet, dvs. sætninger som 1) kan anerkendes af begge parter, som 2) er mere konkrete end principperne og som 3) gør det sandsynligt at principperne er gyldige. Sidste del (dvs. det logisk set sidste led, som imidlertid godt kan stå som den første sætning) er så RESULTATET, det som den anden halvdel af princippet handlede om. I ræsonnementer kan der også optræde visse MODIFIKATIONER af resultatet, dvs. angivelser af i hvilken grad resultatet kan tillægges sandhedsværdi. Det simple tilfælde med de våde fliser kan bruges som eksempel: TESE og KONKLUSION: *det har regnet i nat*, MODTESE: *det har ikke regnet i nat*, OPLYSNINGER: *fliserne er våde her til morgen*, PRINCIP: *hvis det regner bliver fliserne våde*, RESULTAT: *det har regnet i nat*, MODIFIKATION: *muligvis*.

I autentiske argumenter plejer man ikke at trampe så meget i det, for som regel vil man, når man ræsonnerer, antage at læserne eller tilhørerne selv kan drage de konklusioner der skal drages, eller selv kan indsætte de led i ræsonnementskæden der måtte mangle, især de mest indlysende principper; for det gælder om ikke at spille tiden med at sige det som er overflødigt at sige:

I henhold til den vanlige og anerkjente betydningen av „flertydig“ vil påstanden om at et ord er flertydig innebære at det kan brukes på flere måter, at det ikke alltid blir brukt på samme måte. At ordet „demokrati“ kan brukes og blir brukt på forskjellige måter, er åpenbart, og hvis man slår opp i ordbøker, finner man at det skilles mellom flere betydninger.

Hvis denne fiktive uttalelse utgjorde en adekvat beskrivelse av den problematiske situasjon vi faktisk befinner oss i når det gjelder oppfatninger angående „demokrati“ og „flertydighet“, så kunne vi vente at ordets flertydighet ville bli anerkjent av alle. Dette er imidlertid lang fra tilfelle. Flere forskere innen statsvitenskap hevder at betegnelsen er helt klar og entydig. Siden denne oppfatning ikke er så uvanlig, vil vi ta opp noen eksempler

I første afsnit af denne tekst er der et ræsonnement der kun indeholder ét PRINCIP: *hvis man slår opp i ordbøger, finner man at det skilles mellom flere betydninger*. Underforstået er så den OPLYSNING at det er rimeligt og relevant at slå op i ordbøger, og den KONKLUSION at det er væsentligt at skelne mellem flere betydninger. Man kan altså supplere den skrevne tekst med ræsonnementets manglende dele når man læser teksten. Noget egentligt ræsonnement er det dog stadig ikke, fordi der ikke optræder nogen modtese. Det er der først i det andet afsnit af teksten, som da også udgør et temmelig udbygget ræsonnement. KONKLUSIONEN her er denne at det er nødvendigt at behandle og klargøre, dels hvad *flertydighet* betyder, dels hvad *demokrati* betyder. PRINCIP: *Hvis denne fiktive uttalelse utgjorde en adekvat beskrivelse av den problematiske situasjon vi faktisk befinner oss i når det gjelder oppfatninger angående „demokrati“ og „flertydighet“, så kunne vi vente at ordets flertydighet ville bli anerkjent av alle*. OPLYSNING: *Dette er imidlertid lang fra til felle*. STØTTE FOR OPLYSNINGEN: *Flere forskere innen statsvitenskap hevder at betegnelsen er helt klar og entydig*. MODTESE: *Ordene „demokrati“ og „flertydighet“ er helt klare, og det er derfor ikke nødvendigvis at undersøge hvad ordene betyder*. Hele citatet står som indledning til bogen og er altså et ræsonnement der begrunder hvorfor det overhovedet er nødvendigt at skrive en bog – i modsætning til den indledende fiktive udtalelse der ellers synes at beskrive en tilstand uden problemer. Læserne der ikke indser problemets væsentlighed, er modparten, og vi overbevises straks om at der faktisk er et problem som må bahandles. Ræsonnementet er overbevisende. RESULTAT: *En behandling av dette vil ha en verdi som klargjøring av en del av problematikken omkring flertydighet*.

(2, 6, 10, 21, 31, 35).

21. Et argument eller ræsonnement består altid – og det er netop mekanismen i det – både af noget konkret, OPLYSNINGEN, og af noget mere abstrakt og generelt, PRINCIPPET, og så igen af noget mere konkret: RESULTATET. Det der adskiller ræsonnementer fra forklaringer, er dette abstraktionshop, fra de mere tidsbundne OPLYSNINGER, over PRINCIPPERNES hypotetiske og tidløse verden, tilbage til de konkrete

KONKLUSIONER. Forklaringer har også oplysninger og resultater, men PRINCIPPET er ræsonnementet ene om at have.

PRINCIPPER har fra Aristoteles tid været bestemt som de sætninger der indholder ord som *alle, ingen, hvis...så, enten...eller, både...og* og den række af ord og vendinger der kan betyde det samme som disse ord, fx: *enhver der..., den der..., kun, såfremt, i tilfælde af, forudsætter, skyldes, beror på, hver gang når, når, om, i fald*. Det viser sig at alle ordene meningsmæssigt er beslægtede således at de i bestemte konstruktioner (ofte sammen med ordet *ikke*) kan betyde det samme; det kan nok bedst vises hvis vi igen vælger det helt simple og klassiske eksempel med regnen og den våde gade – argumentet kan formes på mange forskellige måder:

Alle steder hvor det har regnet, er gaden våd – det har regnet her – ergo er gaden også våd her.

ingen steder hvor det har regnet, kan gaden være tør (ikke-våd) – det har regnet her – gaden er ikke tør.

Hvis det har regnet, er gaden våd – det har regnet – gaden er våd.

Enten har det ike regnet, eller også er gaden våd – det har regnet – gaden er våd.

Det kan ikke være sådan at det har regnet uden at gaden er våd – det har regnet – gaden er våd.

I tilfælde af regn bliver gaden våd – det har regnet – gaden er våd.

Alt dette kan formaliseres i den logiske algebra, og man kan finde både dette og meget andet beskrevet ved formler og bevist logisk i almindelige lærebøger i logik. Det vil jeg ikke gøre her, for det er noget som vi alle sammen, selv om vi ikke kan formulere vores kunnen i ord, i og med vi kan sproget, intuitivt allerede behersker. Det må derfor her være tilstrækkeligt at give forskellige former som PRINCIPPET kan antage: PRINCIP-sætninger med *alle*, kaldes almene sætninger, PRINCIP-sætninger med *hvis...så*, kaldes implikationer, sætninger med *enten...eller* kaldes alternationer, og med *både...og* kaldes konjunktioner.

Mere vigtigt end formaliseringen er det at se at ethvert princip kan bruges både forlæns og baglæns. Lettest vises det ved implikationerne, hvor vi kan kalde første del, *hvis*-sætningen, for grunden, og anden del, *så*-sætningen for følgen. Man kan nu enten gøre det at man sætter grunden, dvs. man påstår at *hvis*-sætningen er sand:

Hvis det har regnet, er gaden våd – det har regnet – ergo: gaden er våd.

Eller man kan hæve følgen, dvs. man kan benægte *så*-sætningen:

Hvis det har regnet er gaden våd – gaden er ikke våd – ergo: det har ikke regnet.

Der hører altså til hvert PRINCIP en af to mulige OPLYSNINGER som kan bruges i et ræsonnement: enten den oplysning som det er at sætte grunden, eller den som det er at hæve følgen.

PRINCIPPER er ofte af *tautologisk* karakter, dvs. de siger ikke mere end der ligger i definitionerne af de ord der indgår i dem. De er pr. definition sande og derfor ikke så informative, de bliver ofte underforstået og udeladt. Det er fx en del af betydningen af ordet *regn* at den gør jorden våd, man får ikke noget nyt at vide, hvis man allers kender til at bruge ordene. Sluttes man som i de foregående eksempler – dvs. fra OPLYSNING og PRINCIP til RESULTAT, hvilket kaldes DEDUKTIVT, så kan man ikke, i hvert fald ikke med logisk nødvendighed, hæve grunden eller sætte følgen; det ved alle mennesker, det er en del af deres sprogforståelse, de ved det når de ved hvad ordene betyder:

hvis det har regnet er gaden våd – det har ikke regnet – ergo: gaden er ikke våd.

hvis det har regnet er gaden våd – gaden er våd – ergo det har regnet.

Det kan jo nemlig være at gaden var blevet våd af andet end af regnen, fx kunne nogen have vandet gaden med en haveslange, eller der kunne være sprængt et vandrør.

Ikke desto mindre kan man tit have brug for argumenter af denne ikke-deduktive type; man kan fx være uenige om det har regnet eller ej, det kan fx have betydning for om man skal vande den nysåede græsplæne eller ej. Så kan man have brug for at sige: *Gaden er våd, så det har nok regnet*. Dette er ikke et bevis, men det er stadig et ræsonnement, og det er ved MODIFIKATIONEN på konklusionen markeret at det ikke er sikkert, men muligt og sandsynligt at konklusionene er sandt.

MODIFIKATIONEN af et ræsonnement kan enten angive at man med nødvendighed må antage konklusionen (eller tesen) hvis man har accepteret argumenterne, – eller at konklusionen angiver noget som har eksistens, – eller at der er mulighed for at konklusionen er korrekt. Man kan på dette grundlag tale om at der er tre forskellige typer af ræsonnementer: Består ræsonnementet af argumenterne OPLYSNING og PRINCIP, kan man som konklusion slutte sig til at RESULTATET *nødvendigtvis* er sandt:

OPLYSNING:	det har regnet
PRINCIP:	hvis det regner, bliver gaden våd
RESULTAT:	gaden er våd
MODIFIKATION:	nødvendigtvis.

Denne underkategori til RÆSONNEMENT kaldes DEDUKTION:

Består argumenterne derimod af OPLYSNING og RESULTAT, kan man slutte sig til at PRINCIPPET har *eksistens*:

OPLYSNING:	det har regnet
RESULTAT:	gaden er våd
PRINCIP:	hvis det har regnet er gaden våd
MODIFIKATION:	sandsynligtvis

Denne slutnings type kaldes INDUKTION. Ofte kræver induktion flere parallelle oplysninger og flere tilsvarende parallelle resultater, således at sandsynligheden af eksistensen af princippet fremgår af antallet af parallelle oplysninger og resultater.

Argumenterne kan endelig bestå af RESULTAT og PRINCIP, og man kan så slutte sig til *muligheden* af OPLYSNINGEN:

RESULTAT:	gaden er våd
PRINCIP:	hvis det har regnet er gaden våd
OPLYSNING:	det har regnet
MODIFIKATION:	muligtvis.

Denne ræsonnementstype kaldes ABDUKTION. Abduktion kan opfattes som det i det hele taget at få den ide at sagen kan forholde sig således som angivet i konklusionen, der i dette tilfælde er OPLYSNINGEN; abduktion er altså den logisk mindst nødvendige, men til gengæld den mest kreative ræsonnementstype, induktionen sammenfatter mange erfaringer i et princip, og de duktionen er efterprøvningen af det holdbare i abduktion og induktion.

Tænkning kræver alle tre former for ræsonnement. Et andet – men stadig konstrueret – eksempel kan belyse dette. Et fotografiapparat som har ligget på skolens lærergarderobe uden at være låst inde, er forsvundet. 'Lejlighed gør tyv, så der er nok nogle elever der tilfældigvis er kommet forbi og har set deres snit til at tage det' (det var abduktion). 'Ved flere lejligheder har man på skolen konstateret at værdigenstande der ligger frit fremme, er blevet taget, også af elever som ellers ikke har gjort noget kriminelt – så lejlighed gør åbenbart tyv' (det var induktion). 'Pe-

ter og Søren fra 7. u var den dag inde for at aflevere noget på lærerværelset. Lejlighed gør ofte tyv. Det må nok være dem der har taget fotografiapparatet' (det var deduktion med modifikation på princippet, og derfor også modifikation på konklusionen). Tænkningen skrider således naturligt frem fra abduction over induktion til deduktion. Forekommer et af leddene for indlysende, er det for kendt for modtageren af meddelelsen – så udelades et eller flere led i ræsonnementet; og på samme måde kan et eller flere af leddene inden for hvert enkelt ræsonnement også udelades. Derfor bliver ræsonnementsstrukturen ikke så let at genfinde i autentiske tekster. Men prøv at se et enkelt eksempel (jeg numererer sætningerne for at kunne henvise til dem):

1) Der er her i nyere tid optrådt to teorier, som kunne synes at stå i skarp modsætning til hinanden. – 2) Den ene lægger vægt på, at når noget er latterligt, er det fordi det først fremtræder med en vis tilforladelighed, selvfølgelighed, betydelighed, overlegenhed, men så pludselig åbenbarer sig i sin intethed og sin afmagt.(...) 3) det latterlige beror efter denne opfattelse på en kontrastvirkning i nedadgående retning. (...) 4) James Sully (Essay on Laughter, 1902) kalder denne teori degradationsteorien. – 5) Den anden teori lægger vægt på at det latterlige altid frembyder en urimelighed, en uoverensstemmelse, en selvmodsigelse. 6) Den er i dansk litteratur fremsat af Kierkegaard. 7) Sully kalder den inkongruensteorien.(...)

8) I virkeligheden er de to teorier ikke hinanden modsatte. 9) Inkongruensteorien er åbenbart en særegen form for degradationsteorien. 10) Modsigelser er jo en speciel form for modsætning. 11) At blive åbenbar i sin indre uoverensstemmelse og selvmodsigelse er jo dog en „degradation“. 12) Rent logisk er det selvmodsigende = 0. 13) Men psykologisk virker opdagelsen af selvmodsigelsen som kontrast i nedadgående retning. 14) Det der fremtrådte som noget fornuftigt og vederhæftigt, viser sig nu i sin intethed. 15) Derved fremkommer det chok, som er betingelsen for udløsningen af latter.(...)

16) Der kan meget vel opstå kontrastvirkninger til noget der ikke selv er oppe over bevidsthedens tærskel. 17) Der gives stille trygge forventninger, som er så indgroede, at de kan danne betingelse for kontrastvirkning, en betingelse vi måske først bliver opmærksomme på, når vi forundres over kontrastfænomenet og søger at forklare os det. (...)

Harald Høfding: *Den store humor*, side 48 ff., (1916) Kbh. 1967.

Abduktionen i dette stykke ræsonnement har som konklusion at der også findes ubevidste størrelser i bevidsthedslivet. Det kører således:

RESULTAT:	17) vi forundres over kontrastfænomenet og søger at forklare os det.
PRINCIP:	– 2) når noget er latterligt, er det fordi det først fremtræder med en vis til forladelighed, selvfølgelighed, betydelighed, overlegenhed, men så pludselig åbenbarer sig i sin intethed og sin afmagt(...)
OPLYSNING:	17) Der gives stille trygge forventninger, som er så ind groede, at de kan danne betingelse for kontrastvirkning.

Induktionen i dette stykke ræsonnement har som konklusion det generelle udsagn at det latterlige beror på kontrastvirkning:

Læg mærke til at her er mange parallelle oplysninger til samme resultat.

Induktioner er der mange af i det citerede stykke; her er der et par af dem:

OPLYSNING:	3) Det latterlige beror efter denne opfattelse på en kontrastvirkning i nedadgående retning.(...) 4) James Sully (Essay on Laughter, 1902) kalder denne teori for degradationsteorien. 5) Den anden teori lægger vægt på at det latterlige altid frembyder en urimelighed, en uoverensstemmelse, en selvmodsigelse.
RESULTAT:	10) Modsigelser er jo en speciel form for modsætning.
PRINCIP:	9) Inkongruensteorien er åbenbart en særegen form for degradationsteorien.
OPLYSNING:	12) Rent logisk er det selvmodsigende = 0. 14) Det der fremtrådte som noget fornuftigt og vederhæftigt, viser sig nu i sin intethed.
RESULTAT:	11) At blive åbenbar i sin indre uoverensstemmelse og selv modsigelse er jo dog en „degradation“.
PRINCIP:	13) Men psykologisk virker opdagelsen af selvmodsigelsen som kontrast i nedadgående retning.

Det er karakteristisk at ræsonnementets led faktisk aldrig forekommer i den rækkefølge som standardopstillingen angiver. Ofte kommer konklusionen – hvad enten det er en oplysning, et princip eller et resultat – først, dernæst kommer så de argumenter der understøtter denne konklusion. Ofte er også – som her – flere ræsonnementer flettet uløseligt ind i hinanden således at der vises flere ting på en gang.

(21, 31, 35).



22. Til ethvert emne kan man stille tre fundamentale spørgsmål: HVAD ER DET? ER DET? og HVORDAN ER DET?; og hertil kan man svare i forskellige tekstarter, nemlig henholdsvis om identiteten: DEFINITION, om realiteten: FORKLARING; BRGRUNDELSE og RÆSSONNEMENT; og om kvaliteten: REDEGØRELSE og KARAKTERISTIK. Forskellen på en redegørelse og en karakteristik er den at man med redegørelsen fremlægger konstaterende udsagn om sagen, de kan være sande eller falske, evt. sande pr. definition, hensigtsmæssige eller upraktiske som definitioner, men de udtrykker ikke vurdering eller holdning til sagen som er emne for teksten. Med en karakteristik derimod fremlægger man stillingtagende og vurderende udtryk for sin holdning til sagen, man viser i sit sprog hvad man værdsætter eller foragter; disse holdningsudtryk og tilkendegivelser kan ikke være sande eller falske, de kan være ærligt mente eller hykleriske, og de kan være meninger som mange er enige om eller som få står alene med. I konkrete tekster blandes de to typer af tekster ofte, men det er fremmede for den konsensusøgende diskussion at man markerer hvornår der er tale om det ene, og hvornår om det andet. Til hver teksttype hører der så også hver sin række af topoi, som vil blive gennemgået i de følgende kapitler.

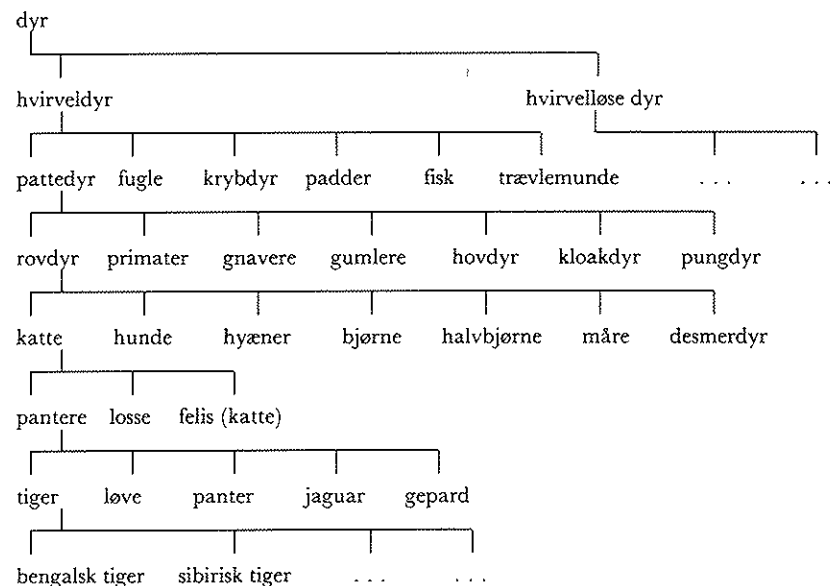
Hvis man taler om en person eller en tekst, er der et særligt batteri at topoi som er vigtige, og derfor kan det være nyttigt at skelne mellem REDEGØRELSE og KARAKTERISTIK som generelle teksttyper, og TEKSTBESKRIVELSE og PERSONKARAKTERISTIK specielt. I dette kapitel er det topoi i forbindelse med REDEGØRELSE generelt som skal gennemgås.

Den vigtigste form for REDEGØRELSE for en sag eller et fænomen er en KLASSIFIKATION. Herved bestemmer man hvilken KATEGORI (eller klasse) fænomenet hører til, hvilke UNDERKATEGORIER det omfatter, og hvilke SIDEKATEGORIER der findes. Efter således at have bestemt BEGREBSOMFANGET, kan man også søge at bestemme

BEGREBSINDHOLDET ved at beskrive hvilke TRÆK eller EGENSKABER der er ESSENTIELLE (kriterielle) og hvilke der er TILFÆLDIGE (accidentielle); og man kan anskueliggøre sagen med et EKSEMPEL.

En anden form for REDEGØRELSE er SAMMENLIGNING som enten kan være beskrivelse af en KONTRAST mellem to fænomener fra samme begrebsområde, eller af en ANALOGI mellem to fænomener som ikke hører hjemme i samme begrebsområde, eller brug af en METAFOR om det der er TEMA for teksten. En tredje form for REDEGØRELSE er ANALYSE af fænomenets HELHED i dets DELE, og en fjerde er ANALYSE af fænomenets DISTRIBUTION i omgivelserne, dvs. en analyse af fænomenets KORRELATION med andre forhold, FUNKTION eller økologiske plads i helheden.

Enhver DEFINITION som består af NÆRMESTE ART og ADSKILLENDEN KENDEMÆRKER, forudsætter et klassifikationssystem. Et klassifikationssystem ordner en række begreber i forhold til hinanden således at nogle kategorier eller klasser er underordnet andre. Hvis man fx definerer en tiger som *den største af kattearterne*, så har man dels peget på den nærmeste art (*kattearterne*), dels på de adskillende kendemærker (*den største*); og denne definition forudsætter at man har et zoologisk klassifikationssystem som kan se således ud:



Klassifikationssystemet er således indrettet at hver af de overordnede klasser eller KATEGORIER kan inddeles i flere underklasser eller UNDERKATEGORIER, eller med et andet ordvalg: at hvert OVERBEGREB kan SPECIFICERES i flere UNDERBEGREBER, fx kan overbegrebet *rovdyr* specificeres i underbegreberne *katte*, *hunde*, *hyæner* osv. Rækken af underbegreber under det samme overbegreb er i forhold til hinanden *SIDEBEGREBER*. Kært barn har mange navne, således også de væsentlige topoi inden for klassifikationen: overbegrebet kan også kaldes *hyponym*, underbegrebet for *hyponym* og sidebegreberne for *cohyponymer*. Ordene *art*, *form* kan både bruges om overbegrebet og om underbegrebet, og inden for zoologien skelner man mellem *type*, *stamme*, *række*, *klasse*, *orden*, *familie*, *slægt*, *art*, men disse ord er begrundet med at klassifikationssystemet også afspejler den udviklingshistoriske afstamning. De mest praktiske begreber er i denne sammenhæng *OVERBEGREB*, *UNDERBEGREB* og *SIDEBEGREB*.

Hvis klassifikationssystemet er udtømmende vil overbegrebets omfang undgøre summen af underbegrebernes omfang. Der findes altså ikke andre rovdyr end katte, hunde, hyæner, bjørne, halvbjørne, måre og desmerdyr. Relationen mellem sidebegreber er den at de er alternativer: et rovdyr er enten en kat eller en hund eller en hyæne osv. Hvis man taler generelt, vil underbegrebet implicere overbegrebet: *alle kattedyr er rovdyr*, mens det omvendte ikke er tilfældet; hvis man taler specifikt vil overbegrebet implicere underbegrebet: *nogle rovdyr er kattedyr* (men det vil ikke være rimeligt at sige det omvendte: *nogle kattedyr er rovdyr*, for så har man sagt for lidt).

Man kan skelne mellem begrebsomfang, som er mængden af individer som begrebet omfatter – og begrebsindhold, som er antallet af bestemmelser der indgår i definitionen af fænomenet. Overbegrebets begrebsomfang er større end underbegrebets, mens underbegrebets begrebsindhold er større end overbegrebets. Der er flere individer der er rovdyr end individer der er kattedyr. Omvendt med begrebsindholdet. Begrebet 'rovdyr' kan indholdsmæssigt bestemmes som *'et pattedyr der æder kød'*, mens begrebet 'kattedyr' må bestemmes som *'et rovdyr (dvs. et pattedyr der æder kød) som hører til kattefamilien'*. Der er altså flere indholdsbestemmelser på underbegrebet 'kattedyr' end på overbegrebet 'rovdyr'.

Til ethvert klassifikationssystem hører der således indholdsbestemmelser af de enkelte begreber eller klasser. Det er disse indholdsbestemmelser der i topos DEFINITION blev kaldt NÆRMESTE ART og ADSKIL-

LENDE KENDEMÆRKER. Kendemærker kan også kaldes egenskaber eller TRÆK; det er dem der adskiller den ene sidekategori fra den anden. 'Pattedyr' har fx følgende egenskaber, træk eller indholdsbestemmelser: *de er hvirveldyr, stedsevarme, de er hårklædte og hunnen har brystkirtler der afsondrer mælk til næring for nyfødte unger.*

Alle disse træk adskiller dem fra andre kategorier, på forskellige niveauer af systemet: ryghvirvlerne adskiller dem fra leddyr og orme, stedsevarmen fra de vekselvarme krybdyr, padder og fisk; hårene adskiller dem fra de fjerkledte fugle, og brystkirtlerne adskiller pattedyrene fra alle de andre. Pattedyrene har også andre træk eller egenskaber som dog ikke gælder uden undtagelser; de fleste pattedyr har lunger og lever på jorden. Undtagelserne er at hvalerne lever i vand og flagermusene i luften. Man kan således skelne mellem de træk eller egenskaber som er KRITERIELLE eller essentielle (nemlig for det inddelingssystem man går ud fra), og så træk som er TILFÆLDIGE.

Der findes klassifikationssystemer inden for alle provinser af den sproglige viden. Og det er vigtigt at holde fast ved klassifikationssystemet klassificerer vores viden og ikke virkeligheden. I den terminologiske forvirring – som jeg har antydnet i det foregående – skelnes der ikke altid mellem sproget, vores viden og virkeligheden: ordet *egenskab* antyder at det er virkeligheden man taler om (det er rovdyret der har egenskaberne, ikke begrebet), mens ordet *begrebsindhold* antyder at det blot er tankestørrelser eller ord der er tale om. Klassifikationssystemet er et system af ord som sættes i forhold til hinanden ved definitioner. Der er altså kun tale om ord. Men det er så også vigtigt at se at nogle klassifikationssystemer kan være mere nyttige end andre i forhold til den virkelighed som omgiver teksten, fordi de afspejler denne omgivende verden bedre og mere præcist. Et klassifikationssystem der tillader os at forholde os mere hensigtsmæssigt til verden er bedre end et der ikke tillader os at forholde os så hensigtsmæssigt. Et godt eksempel på dette er det kemiske klassifikationssystem – som jeg ikke skal komme nærmere ind på her – men som er så udtømmende og stringent bygget op at man på grundlag af det har kunnet hævde at der måtte findes bestemte stoffer som dengang endnu ikke var kendte eller fundet på jorden, men som man så senere har fundet. På den anden side kan man se at det zoologiske klassifikationssystem stadig må revideres, når man finder ud af mere om de forskellige arter, og når man finder helt nye dyrearter. Ord som *hvalfisk*, *abekat* vidner om sådanne revisioner af systemet i tidligere tid.

Det skal også siges at de naturvidenskabelige klassifikationssystemer er dem der i højeste grad er blevet afprøvet, og i det hele taget bedst kan afbrøves på virkeligheden. Der findes klassifikationssystemer på en mængde andre områder, fx sociologi og litteraturvidenskab, og på disse områder vil virkeligheden ganske simpelt ændre sig efter de klassifikationssystemer der laves. Her skal gives nogle eksempler på klassifikation inden for forskellige vidensområder:

Metaphyterne inddeles i *cryptogamer* (sporeplanter) og *phanerogamer* (frøplanter). Den første af disse grupper inddeles videre i *thallophyter* (løvplanter uden adskillelse mellem løv og stængel, fx tang) og *bryophyter* (mosplanter) samt *pteridophyter* (bregner), mens den sidste gruppe som også benævnes spermatophyter, inddeles i *gymnospermer* (koglebærende planter) og *angiospermer* (blomsterplanter), der atter inddeles i *dicotyledonae* (tokimbladede) og *monocotyledonae* (een-kimbladede), hvorefter inddelingen forgrener sig i mangfoldige planteslægter og arter, som beskrives i botanikken, hvis systematik imidlertid ikke har nået den samme grad af „naturlighed“ og sikkerhed som zoologiens, hovedsageligt fordi det kun i langt ringere grad har været muligt at kontrollere den ved hjælp af forsteninger.

Jørgen Jørgensen: *Psykologi paa biologisk grundlag*, 1963, Kbh. side 50.

Først vil det være nødvendigt alene ud fra oprindelsen at udskille en gruppe, som ofte blandes sammen med ordsprogene. Det er *maksimer*, *aforismer* og *bevingede ord*. De har alle tre det tilfælles, at de kan henføres til en bestemt forfatter, og adskiller sig derved afgørende fra ordsprogene, som altid er anonyme af oprindelse. (...) Det materiale, der nu er tilbage, de *anonyme faste vendinger*, kan først deles i to grupper: 1) de som angår mennesket, 2) de som udelukkende angår naturen omkring os og ikke billedligt anvendes om menneskelige forhold. (...) Gruppe 2, som kan benævnes *regler*, omfatter erfaringsætninger om vejrlig, årstidernes skift, jordens dyrkning og lignende. ... de af sprogets faste anonyme vendinger, som handler om mennesket eller menneskelige forhold eller billedligt kan bruges herom (...) kan på grundlag af sætningsformen opdeles i 3 hovedgrupper: 1) de faste vendinger, som i sig selv udgør fulde sætninger, 2) de som indgår som led i sætninger, 3) de som har replikform. (...) Gruppen (den første, OT) kan underinddeles på mangfoldige måder, men det almindeligste skel er nok det, der drages mellem de vendinger, som ikke skal forstås bogstaveligt men billedligt, *metaforiske ordsprog* (f. eks. „Tomme tønder buldrer mest“) og de vendinger som skal forstås bogstaveligt, de ikke metaforiske ordsprog, man kunne foreslå at kalde dem *sentenser* (f. eks. „Den dag der går med glæde, kommer ikke igen med sorg“). (...) Ordsprog kan nemlig dels betegne 1) *faste vendinger i almindelighed*, dels herunder specielt 2) *de anonyme faste vendinger*, dels herunder specielt 3) sådanne *anonyme faste vendinger, som angår mennesket*, dels herunder specielt 4) sådanne *anonyme faste vendinger, som angår mennesket og har fuld sætningsform*, dels herunder specielt 5) sådanne *anonyme faste vendinger, som angår mennesket, har fuld sætningsform og bruges billedligt*. (...)

Iver Kjær og Bengt Holbek:

Ordsprog i Danmark. Kbh. u.å. side 14-19.

Følgende forsøg på en systematisk opstilling af forskellige former for herredømme eller objektiv magt er foretaget (W. Hofmann 1969, s. 39):

- I *Objektiv magt gennem rådighed over den arbejdendes person.*
 1. Fuldstændig rådighed: slaveri
 2. Ufuldstændig rådighed: livegenskab
- II *Objektiv magt gennem rådighed over jorden: feudalisme*
 1. Direkte tilegnelse af andres arbejde ved feudalherren
 2. Indirekte tilegnelse via et system af afgifter og skatter
- III *Objektiv magt gennem rådighed over penge: åger*
- IV *Objektiv magt gennem rådighed over kapital: jord + produktionsmidler + penge*
 1. Tidlig kapitalisme
 2. Monopolkapitalisme
 3. Statskapitalisme

„Herredømme“ eller „objektiv magt“ betegner altså grundlæggende forhold, der har at gøre med arbejdet og tilegnelsen af resultatet af dette arbejde. Nu findes der forskellige midler eller måder at sikre det eksisterende herredømme eller de eksisterende objektive magtforhold på: 1) gennem den måde den statslige organisation fungerer på. I så fald taler vi om *statsmagt* eller *politisk magt*, 2) gennem besiddelse af og monopol på tvangsmidler. I så fald kan vi tale om *tvangsmagt*, dvs. den magt, som kontrol over politi og militæret giver, 3) gennem besiddelse af eller kontrol over sociale påvirkningsmidler, først og fremmest uddannelse, massemedier og andre former for kommunikation. I dette tilfælde kan vi tale om *ideologisk magt*.

Joachim Israel: *Sociologisk grundbog II*. side 12, Kbh. 1973.

23. Bevæger man sig opad i et klassifikationssystem, dvs. går man fra underbegreber til overbegreber, kaldes det at foretage en abstraktion. Ordet kommer fra latin hvor det betyder 'det at trække noget fra'. Overbegreberne er altså begreber hvor man har trukket nogle indholdsbestemmelser fra. Omvendt vil man sige at underbegrebet er konkret i forhold til overbegreberne. Således er abstrakt og konkret ikke egenskaber ved begreber, men relationer mellem begreber som kun giver mening i et klassifikationssystem. En betegnelse kan altså ikke i sig selv være konkret, men kun være konkret i forhold til en eller flere andre betegnelser, fx er *monopolkapitalisme* og *slaveri* konkrete i forhold til *herredømme*, som omvendt er abstrakt i forhold til dem.

Men netop betydningen af abstraktion, trækken fra, seen bort fra, viser at klassifikationssystemer altid er en menneskelig eller tekstlig aktivitet og ikke alene bestemmes af de fænomener som klassificeres, men også af den interesse der styrer denne aktivitet. Man kan jo nemlig selv vælge hvad man vil se bort fra, og hvad man modsat vil lade være tilbage og fremhæve som det væsentlige. Det kan jo nemlig let være således at den samme totalmængde af elementer, planter, faste vendinger eller magtformer, kan klassificeres lige fuldstændigt på flere forskellige måder.

Man kan lave et simpelt eksempel. Vi har en mængde der består af *en dreng, en ko, en kvie, en kvinde, en mand, en pige, en tyr og en tyrekalv*. Man kan nu inddele dem i klasser efter om de er dyr eller mennesker: 'dyr': *ko, kvie, tyr, tyrekalv*, og 'menneske': *dreng, kvinde, mand og pige*. Det var ét klassifikationssystem. Man kunne også inddele dem efter om de er udvokset eller unger: 'voksne': *ko, kvinde, mand, tyr* og 'unger': *dreng, kvie, pige, tyrekalv*. Det var en anden klassifikation. Endelig kan man inddele dem efter deres køn, 'hunkøn': *ko, kvie, kvinde, pige* og 'hankøn': *dreng, mand, tyr, tyrekalv*. Det var den tredje klassifikation. Man kunne selvfølgelig godt slå de tre klassifikationssystemer sammen i et hierarkisk system; man kunne fx sige at

man først inddeler i dyr og mennesker; hver af disse grupper inddeles i voksne og børn, og hver af disse grupper i hunkøn og hankøn. Så ville man få en pyramide hvor man på vej opad først abstraherer fra køn, så fra alder, og sidst fra zoologisk art. Men denne rækkefølge er ikke indbygget i mængden af individer som vi startede med. Man kunne sige så godt have valgt en anden rækkefølge, fx først at abstrahere fra art, så fra alder og køn. Man kunne faktisk lave 8 forskellige hierarkiske klassifikationssystemer over de 8 individer som udgør den totale mængde af individer. Og det er interessen der styrer hvilken en af de 8 muligheder man vælger. Hvad er nemlig hensigten overhovedet med at lave klassifikationssystemet? Hvad har man mest brug for at kunne skelne imellem? Skal man fordele sovepladser, skelner man med individerne i eksemplet nok først mellem dyr og menneske, så mellem voksne og børn og sidst mellem køn. Men gælder det strålingsfare, som især er farligt for fostre, skelner man nok først mellem køn, så mellem voksne og unger, og sidst mellem dyr og mennesker. Klassifikationssystemet er indrettet efter sit formål.

Det er ikke alle klassifikationssystemer der er tilfældige i denne betydning. Det er kun de klassifikationssystemer hvor der er krydsklassifikation, dvs. hvor alle individer bestemmes på alle de træk eller egenskaber der er på spil. Det zoologiske system er fx ikke krydsklassificerende i alle dele. Det er således kun inden for pattedyrene man kan skelne mellem rovdyr, gnavere og hovdyr. Det kan man ikke inden for fuglene og fiskene. Her må underinddelingen ske på grundlag af andre kriterier, som på den anden side ikke passer til pattedyrene. Men inden for de krydsklassificerede områder er der altid flere forskellige klassifikationssystemer og flere forskellige hierarkiseringer af klassifikationerne.

Teksten af Joachim Israel om klassificering af magt er et eksempel på dette. Først klassificeres 'magt' efter hvad magthaveren har rådighed over: mennesker, jord, penge eller kapital. Så klassificeres 'magt' efter hvorledes den opretholdes: med staten, med tvang eller med ideologi. Dette er en krydsklassificering således at forstå at livegenskab også blev opretholdt med ideologi, og kapitalisme også med tvang. Det er klart at den interesse der er forbundet med disse to klassifikationer er forskellig. Den første handler om magtens form i forskellige typer af samfund – for dem der vil bekæmpe magten eller for dem der vil bestyrke magten, er denne form for klassifikation ikke nyttig; de har ikke brug for at skelne, for de støder kun på en af disse former, evt på blandinger af to. Derimod er den anden form for klassifikation mægtig nyttig for dem der enten vil

bekæmpe eller bestyrke magten. For den politiske magt skal bekæmpes med andre midler end den ideologiske magt, og tvangsmagten bestyrker man på andre måder end den politiske magt. Det abstrakte har stort begrebsomfang og er af den grund vigtigt; det omfatter flere individer end det konkrete, og ræsonnementer forudsætter netop dette abstraktionsshop. Til gengæld kan det abstrakte meget let få en meget vag og uanskelig karakter; det har jo mindre bergebsindhold. For at råde bod på denne mangel ved det abstrakte, for at anskueliggøre sagen i en tekst, kan man vælge et EKSEMPEL, dvs. et blandt mange mulige medlemmer af kategorien eller underkategorien eller underunderkategorien, et individ som kan beskrives helt konkret med mange bestemmelser, anskueligt for modtageren af teksten. Det konkrete er appellerende, troværdigt og interessant fordi det er (eller rettere kan være) nært i tid og rum ved modtageren, eller fordi det kan have stor lighed med modtageren, dvs. ligne med mange træk.

Over hele den vestlige verden ser det ud som om en hel generations mænd, og også en hel del af dens kvinder, er stukket i rend. På gader og landeveje, i parker og skove okser de afsted, sveddrøppende og pustende. (...) Helt generelt afspejler alle de løbende mennesker det forhold, at de sociale mellemrum er vokset meget voldsomt gennem efterkrigstiden. (...) Hertil kommer et livshistorisk forhold. Det er netop lige på den anden side af de 30, at de første tydelige tegn på forfald sætter ind i den krop, mange i disse samfundslag har forsømt, ja nærmest glemt under deres boglige uddannelse. (...) Den oplevelse må i særlig grad ramme netop 60'ernes på mange måder forkælede ungdom. (...) Kort sagt: En dag ser den 35-årige universitetslektor, forhenværende studentopprører, på sig selv i spejlet efter en mistroelig tur på badevægten. Han ser kødet der slappes, de begyndende deler, ansatsen til vom.

Hans-Jørgen Nielsen: *Da lektoren stak i rend*. Kronik, Information 18-19.9.1982

Det vigtigste ved et velvalgt eksempel er at det rammer ind i noget kendt, genkendeligt og interessevækkende hos modtageren. Det ovenstående citat, hvor en 35-årig universitetslektor stikker i rend rammer fx mig præcist, jeg kan genkende ham for jeg kender ham udmærket. Jeg er selv en 35-årig universitetslektor fra 60'ernes ungdom. Eksemplet vil ikke være nær så interessevækkende for den 50-årige arkitekt, reklamemand eller jurist som måske også er ude at løbe.

Et andet og i øvrigt meget fantastisk eksempel på unge menneskers brug af massemedierne er den såkaldte Tina-sag, hvor et bortført barns far hver eneste dag opførte en lille happening for pressen, som blev ved med at skrive om sagen. Og barnet blev til sidst fundet, efter at sagen var blevet hele Danmarks sag. Det var meget klogt og dygtigt gjort af den unge fader. Han vidste staks hvem der var menneskets bedste ven. Og det var ikke politihunden.

Ole Grünbaum: *Emigreren*, Kbh 1968, side 30

Den abstrakte og generelle formulering kommer i dette eksempel som en morale efter den konkrete formulering. Eksemplet, som man synes kan klassificeres på mange måder viser sig at være et eksempel på at pressen er bedre end politiet. Nu mange år efter er der ingen der husker Tina-sagen, men der er mange der husker den type sager. Og det er nok. På den måde kan fiktion, dvs. beretninger med angivelser af tid og sted som ikke kendes af modtageren, også have samme virkning som EKSEMPLER.

24. Når man vil belyse en enkelt sag, kan det være for uoverkommeligt at beskrive hele det klassifikationssystem som sagen indgår i. Klassifikationssystemet er jo så at sige hele videnskaben om det emne, og man kan godt diskutere en sag uden at begynde med Adam og Eva hver gang. Det kan man undgå ved at beskrive en sag ved SAMMENLIGNING. Her ved fremhæver man bestemte TRÆK eller egenskaber ved sagerne, nemlig dels de VARIERENDE TRÆK og dels de INVARIANTE eller KONSTANTE TRÆK ved sagerne. Sammenligner man to fænomener som er sidebegreber i et klassifikationssystem, kan man tale om at man laver en KONTRAST; sammenligner man to fænomener som ikke hører hjemme i samme klassifikationssystem, laver man en ANALOGI; og laver man en sammenligning uden udtrykkeligt (dvs. med ord som *som*), at angive at man sammenligner, dvs. lader man et fænomen blive betegnet med ordet for noget andet som på visse punkter ligner, så er det en METAFOR. I alle tilfælde fremhæves der ved SAMMENLIGNING nogle TRÆK ved sagen som væsentlige.

Laver man en KONTRAST mellem to fænomener som er sidebegreber i et klassifikationssystem, er formålet som regel at finde DE VARIERENDE TRÆK eller FORSKELLENE PÅ DE TO FÆNOMENER, og DET KONSTANTE eller LIGHEDER mellem dem.

De to dominerende politiske ideologier, som henholdsvis højre- og venstreorienterede gerne orienterer sig efter, er i deres kerne økonomiske udviklingsteorier: liberalismen blev udformet i 1700-tallet som begrundelse for handelsfrihed, marxismen i 1800-tallet som en teori om kapitalismens udvikling og uundgåelige sammenbrud. Begge teorier forudsætter at menneskets adfærd er økonomisk motiveret, dets tænkemåde bestemt af økonomiske interesser – i hvert fald indtil det kapitalistiske system bryder sammen. (...) Selv om både liberalismen og marxismen bygger på videnskabelige økonomiske teorier (for så vidt som økonomiske teorier kan være videnskabelige), er de som ideologier forskellige udtryk for udviklingstro, for tillid til de kræfter der styrer udviklingen. ...

Niels I. Meyer, K. Helveg Petersen og Villy Sørensen: *Opør fra midten*, side 15, Kbh. 1978.

Hver ting til sin tid.

Men mennesket har gennem årtusinder slået forskellige værdier fast, ophøjet forskellige egenskaber til gode, f. eks. venlighed, hjælpsomhed, ansvarlighed, fantasifuldhed m. fl.

Og enhver ved at en arbejder helst ikke må være venlig (hvis det ikke gavner arbejdsprocessen), hjælpsom (hvis det ikke giver profit), ansvarlig (hvis det fordyrer produkterne) og fantasifuld (hvis det ikke forhøjer varens værdi).

Man kan bare tage nogle eksempler:

venlighed

Et barn kommer ind i en stor lejetøjsbutik og skal købe for 2 kroner, men har meget svært ved at beslutte sig og spørger uafbrudt om de forskellige varer. Efter to timers konference med ekspedienten beslutter ungen sig endelig til ikke at købe

uvenlighed

Et barn kommer ind i en stor lejetøjsbutik og skal købe for 2 kroner, men har meget svært ved at beslutte sig og spørger uafbrudt om de forskellige varer. Efter fem minutters konference med ekspedienten siger denne: Nu skal du købe noget eller gå din vej. Vi har ikke tid til at rende og hoppe for dig i flere timer.

Hjælpsomhed

En nabo er nødt til at rejse fra sine børn, men fru X siger: Dem kan jeg godt passe. De kan løbe og lege der hvor jeg arbejder.

Uhjælpsomhed

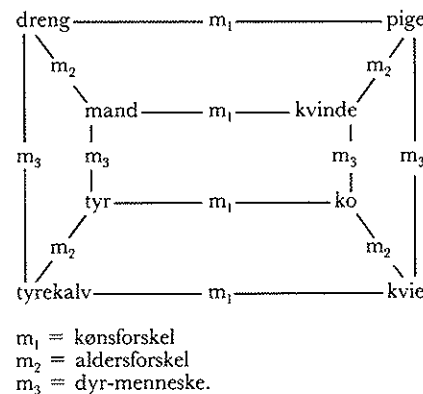
En nabo er nødt til at rejse fra sine børn, men fru X siger: Dem kan jeg ikke passe, for jeg arbejder hver dag.

Ole Grünbaum: *Provokér*, side 47, Kbh. 1967.

Som man kan se, kan kontrasterende træk kun findes på baggrund af ligheder mellem størrelserne. Liberalismens handelsfrihed, kan kun stå i modsætning til marxismens sammenbrudsteori fordi de begge er økonomiske udviklingsteorier. De ligheder man i kontrastteksten interesserer sig for, er så netop dem der ikke er givet som det kriterielle træk ved den nærmeste overordnede kategori, men andre træk som for klassifikations-systemet er tilfældige, fx at begge udviklingsteorier har tillid til de kræfter der styrer udviklingen.

Den modsætning der er mellem sidebegreber i et klassifikationssystem der kun indeholder ét overbegreb og to underbegreber, kan kaldes en tosidig ARTSMODSÆTNING, eller komplementaritet. Det er fx modsætningen mellem 'levende' og 'ikke-levende', forskellen mellem 'venlighed' og 'uvenlighed' og forskellen mellem 'hjælpsomhed' og 'uhjælpsomhed'. For disse modsætningspar gælder det endvidere at et fænomen der ikke er det ene, nødvendigvis må være det andet; og det der ikke er det andet, nødvendigvis må være det ene. Er der flere sideordnede underbegreber til samme overbegreb, kan man kalde det FLERSIDIG ARTSMODSÆTNING (men ikke komplementaritet), fx 'rovdyr', 'primater', 'gnavere' osv. Er der tale om at to modsætninger fordeler sig som to poler

på en skala, taler man om GRADSMODSÆTNINGER eller polære modsætninger. Fx 'stor' – 'lille', 'lang' – 'kort'. Er modsætningen mellem to relationer, at den ene så at sige er lig med den anden taget baglæns, kan modsætningen kaldes en FORHOLDSMODSÆTNING eller konversitet. Der er fx forholdsmodsatning mellem 'at være barn af' – 'at være forælder til', 'større end' – 'mindre end', 'eje' – 'tilhøre'. Modsætningen mellem to størrelser kan bestå i at den ene er en del af den anden, fx modsætningen mellem 'dag' og 'uge', eller mellem 'meter' og 'centimeter'. Dette kan kaldes en SKALAMODSÆTNING. Endelig kan man tage modsætningen mellem 'mulig' og 'nødvendig', mellem 'begynde' og 'vedblive', mellem 'alle' og 'nogle' og mellem 'tvinge' og 'tillade'. Denne modsætning kan kaldes INVERSITET, og er ret indviklet. Det forholder sig således at hvis det er 'muligt' at hun kommer, så er det det samme som at det 'ikke nødvendigvis' er således at hun 'ikke' kommer; at 'tvinge' nogen til at gøre noget, er det samme som 'ikke at tillade dem ikke' at gøre det. At to størrelser er inverse, er altså det samme som at sige at den ene størrelse er ækvivalent med den anden dobbelt nægtet: $X = \text{ikke } Y$ ikke, og $Y = \text{ikke } X$ ikke. At 'tillade' nogen noget, er det samme som 'ikke at tvinge dem til at ikke'. Vil man endelig beskrive flere modsætningsforhold på en gang, modsætningsforhold mellem 4 eller 8 størrelser som er krydsklassificeret, kan man vælge en hierarkisering blandt flere mulige (som beskrevet i § 22) – eller man kan stille det op uden at vælge en bestemt hierarkisering i et diagram som følgende. I eksemplet med 'dreng, mand, ko, kvie, kvinde, pige, tyr, tyre kalv', kan man fx beskrive alle modsætningerne således:



Sammenligninger og modsætningsanalyser er den mest hensigtsmæssige måde til at analysere fænomener der er krydsklassificerede. I det citerede eksempel om de to ideologier, liberalisme og marxisme, er pointen at størrelser der efter én klassifikation (højre- eller venstreorientering) er tosidige artsmodsætninger, efter en anden klassifikation (nemlig ideologiernes forudsætninger og normernes egentlige indhold) viser sig at tilhøre samme kategori. Sammenligninger er midlet til klassificering og omklassificering af fænomener.

(5, 6, 10, 28).

25. Sammenligningen, hvor man søger at belyse ligheder og forskelle mellem sidebegreber, forudsætter et klassifikationssystem. De to størrelser som sammenlignes skal have et fælles overbegreb, og formålet med sammenligningen er så netop at belyse selve klassifikationssystemets og de kriterier det hviler på.

En anden form for sammenligning er ANALOGIEN; her sammenlignes to størrelser som ikke hører hjemme i samme klassifikationssystem, to størrelser som ikke (umiddelbart) har noget fælles overbegreb. Når man fx vil karakterisere en dumrian der bedrevidende udtaler sig om noget hun eller han ikke har forstand på, kan man fx sige: *tomme tønder buldrer mest*; så har man (uden udtrykkeligt at sige det) sammenlignet vedkommende med en tønde, og personens tomme snak, med det bulder der kommer af en tom tønde. Man har på sin vis vist ligheden mellem tomme tønder og stortalende personer. Men formålet er ikke her at belyse klassifikationssystemet og dets kriterier, for tønder og personer har ikke (umiddelbart) noget fælles overbegreb. Formålet med denne ANALOGI (eller metafor) er snarere at vise at der på to vidt forskellige områder (nemlig på området for konversation og på det akustiske område) findes det samme forhold mellem to størrelser (nemlig mellem tomhed og stor virkning). På formel vil analogien altid kunne beskrives på følgende måde: A forholder sig til B, som X til Y. Det er altså ikke ting, begreber eller genstande der sættes i analogi til hinanden, men altid forhold eller relationer. På denne måde er ANALOGIEN meget mere abstrakt end KONTRASTEN:

Formålet med en analogi er som regel den at vise at at der i det første område, *temaet*, det område teksten ellers handler om, findes relationer som det kan være svært for modtagerne at få øje på, eller som ikke umid-

delbart vurderes som de bør, ved at henvise til at disse relationer også findes i det andet område, *billedområdet*, hvor de til gengæld er velkendte og vurderet på samme måde af alle. Som regel udbygges analogien på følgende måde: Når A forholder sig til B som X til Y, og vi godt kan lide X fordi vi godt kan lide Y, så kan vi nok også godt lide A fordi vi godt kan lide B (eller tilsvarende med det man ikke kan lide). Formålet er altså ikke blot at man skal overføre forståelsen af at der er en relation, fra billedområdet til temaområdet, men også at vil skal overføre vurderingerne. Når det nu er en lovmæssighed på det akustiske område at større ræsonnans giver kraftigere lyd, så kunne det jo også gælde på området for hvordan folk præsenterer sig selv ved deres tale: mindre sagkundskab giver flere selvsikre udtalelser. (Læg mærke til at ræsonnementet i metaforen således udlagt, bruges som abduction: 'de har åbenbart ikke så stor sagkundskab – siden de sige så meget'.) Ofte bruges analogier fordi de sammenhænge der ønskes fremhævet i temaområdet, slet ikke kan opfattes før man har set en lignende relation på et helt andet område:

Negative virkninger af at udgøre et enkelt sprogområde i en mangesproget verden afbødes ved undervisning i andre nationers sprog.

I betragtning af antallet af sprog på jorden må denne hovedtese nødvendigvis indebære en opdeling af sprogene i privilegerede sprog (dem der læres som fremmedsprog) og ikke privilegerede sprog(...) Sammenfattende kan man sige, at den nuværende sprogpolitik fastholder en „sproglig verdensorden“, hvor et lille mindretal af privilegerede har alle fordelene, og det store flertal sidder med ulemperne. Denne „sproglige orden“ ligner Danmarks tidligere „sociale orden“ med herremænd og bønder derved, at de privilegerede ikke på nogen måde gør sig fortjent til denne status. De fødes bare til den. (...)

Som nævnt opfattes de (konsekvenserne af den nuværende sprogpolitik, OT) ikke som problemer, der bør løses, men som en slags naturgivne betingelser for vort virke. (...) Men hvorfor er denne tese endnu i det store og hele hævet over diskussion? Også blandt det uprilegerede flertal.

Svaret kan måske antydes ved en udvidelse af den principielle sammenligning, som vi foretog mellem den nuværende „sproglige orden“ og den tidligere „sociale orden“ med herremænd og bønder. I lange tidsrum kunne ingen af parterne i den nævnte „sociale orden“, hverken herremændene eller bønderne, forestille sig, at en anden social orden skulle være mulig. „lige rettigheder“, „demokratiske tilstande“ og den slags drøftede man simpelt hen ikke.

På tilsvarende måde kan ingen af den nuværende sprogpolitikens parter, hverken de toneangivende privilegerede eller de toneangivende blandt de uprilegerede, forestille sig, at en anden „sproglig og kulturel orden“ skulle være mulig.

P.V.Bagger: *Plansprogtanken i Mål & Måle* 2,3 side 5-6, 1975.

Dette er en analogi og ikke en sammenligning – selvom forfatteren sammenligner to forskellige former for orden, som altså synes at være et fælles overbegreb. Men det er det ikke, hvad citationstegnene også antyder, for ordet *orden* er nemlig et flertydigt ord. Læg mærke til at analogien også forklarer (som z-ledet i sammenligningen) hvorfor det er nødvendigt med en analogi for at man skal forstå sagens sammenhæng i temaområ-

det. Dette gør meget udbyggede analogier ofte og det berømteste eksempel er nok Platons hulebillede:

– Derefter, sagde jeg, må du så sammenligne vor natur – i henseende til uddannelse og mangel på uddannelse – med en tilstand af den art, som jeg nu skal beskrive. Forestil dig nogle mennesker i en slags underjordisk rum, ligesom en hule, hvis indgang, som er lang og lige så bred som hulen, åbner sig mod lyset. I dette rum har de opholdt sig i fra barndommen, fastbundne både på benene og om halsen, så at de må blive på stedet og kun kan se fremad, da båndene hindrer dem i at dreje hovedet. Og ovenover dem i nogen afstand brænder en lysende ild bag deres ryg, og mellem ilden og fangerne, altså højere oppe end dem, går der en vej, langs med hvilken du må forestille dig at der er opført en void, ligesom de folk, der giver marionetforestillinger, foran publikum har indrettet sig en forhøjning, på hvilken de fremfører deres figurer. (...) Forestil dig nu, at langs med denne vold går der folk, som bærer alle slags genstande, der rager op over volden, og menneskelige figurer og desuden dyr lavet af sten og træ og allehånde stoffer, og, som det er let at tænke sig, er der nogle af bærerne, der taler, og andre, der tier stille.

– Det er da et underligt billede, du beskriver, sagde han, og nogle underlige fanger.

– Ja, men de ligner os, sagde jeg; for tror du vel, at sådanne mennesker nogen sinde har kunnet se noget som helst andet af sig selv og deres kammerater end de skygger, som de på grund af ilden kaster på den del af hulen, der ligger lige over for dem? (...)

– Altså, sagde jeg, ville sådanne mennesker overhovedet ikke kun tænke sig, at virkeligheden var andet end skyggerne af figurerne.

– Nej, det er ganske uimodsigeligt, sagde han.

– Tænk nu over, sagde jeg, hvordan det ville være for dem at blive løst af deres bånd og helbredet for deres udfordring, hvis tingenes gang skulle medføre noget sådant for dem. Når en bliver løst og tvunget til een gang at rejse sig og dreje hovedet om og bevæge sig og vende blikket mod lyset, og når det volder ham smerte at gøre alt det, og han på grund af lysskæret ikke er i stand at se de ting, hvis skygger han før så, hvad tror du så han vil sige hvis nogen siger til ham, at før så han kun noget indbildt, men nu, da han er kommet virkeligheden nærmere og har vendt sig mod noget, der er mere virkeligt, ser han rigtige-re, og hvis han så viser ham hver enkelt ting af det, der passerer forbi, og med sine spørgsmål nøder ham til at svare på, hvad det er? Tror du så ikke, at han vil være usikker og anse det, som han før så, for mere sandt end det, som nu bliver vist ham? ...

– Dette billede, sagde jeg, må du altså, kære Glaukon, anvende helt og holdent på det, som før er sagt, således at du sammenligner det område, der åbenbarer sig gennem synet, med fængslets rum, og skinnets af den ild, som findes i det, med solens magt. Men dersom du ved vejen opad og synet af det deroppe forstår sjælens opstigning til det tænkeliges område, så vil du ikke tage fejl af hvad der er min formodning herom, – og det er jo den, du gerne vil høre om. ... i den verden, som er genstand for erkendelse, er det det godes form, som sidst kommer til syne, (...)

– Men synes du så, sagde jeg, at det er underligt, hvis en, der kommer fra beskuelen af det guddommelige til de usle menneskelige forhold, gør en dårlig figur og synes at være fuldkommen latterlig, når han, medens han endnu ser svagt og ikke har vænnet sig rigtigt til mørket her, bliver nødt til enten for retten eller andetsteds at kæmpe om skyggen af det retfærdige eller om de billeder, som kaster skygge, og deltage i en væddestrid om, hvorledes dette vil opfattes af dem, som endnu aldrig har set selve retfærdigheden?

Platon: *Staten, syvende bog*, side 516-17, Oversat af Hans Ræder, Kbh. 1961.

Igen giver selve billedet også forklaringen på hvorfor man kun kan forstå den rette sammenhæng i billeder. Det sker i det øjeblik hvor temaet i analogien er den menneskelige erkendelse. Analogier kan på denne måde være overordentlig stærke argumenter for en bestemt forståelse af hvorledes ting og forhold hænger sammen og forholder sig til hinanden. Man kan kun argumentere mod den strukturering af temaet som analogien skaber, ved at opstille et alternativt billede. Man må altså lave en analogi

med det samme område som tema, men et nyt og anderledes struktureret billedområde, der er lige så analogt til temaområdet som det første billede; ellers kan man ikke argumentere mod en analogi.

Tænk på en diskussion om det rimelige i at have et efterretningsvæsen og hemmelige kartoteker med det formål at bevare landets frihed mod fremmede magter. Efterretningsvæsenet begrænser jo i sig selv landets frihed. Der er her tale om en diskussion om målet helliger midlet. I denne diskussion kan den der forsvarer efterretningsvæsenet, anføre følgende analogi:

Tænk på at du har en hund der har lopper. Hvis du vil fange lopperne, må du fange hunden først. På samme måde må man have kontrol over hele landet før man kan fange spionerne og 5.-kolonnefolkene.

Det er jo et stærkt argument. Logikken i billedområdet er uigennemskydelig: man kan ikke fange loppene hvis hunden løber omkring. Og proportionerne er i orden; hunden lider ikke særligt under at blive fanget, sammenlignet med den fordel den får ved at blive fri for lopperne. Det er svært i den situation at argumentere mod efterretningsvæsenets nytte og nødvendighed. Den mest effektive måde at komme med et modargument, er at komme med et modbillede:

Så får vi udryddet alle rotterne, sagde manden, han brændte huset ned til grunden.

Igen passer billedet præcist til temaet, og logikken i billedet er uigennemskydelig, ilden vil mens den udrydder rotterne også ødelægge alt det som man vil beskytte mod rotterne. På denne måde kan en diskussion ofte bestå i en kamp om hvem der kan få præget det billedsprog i hvilket man skal tale om sagen. Det gælder ikke blot politiske og filosofiske problemer, men også naturvidenskabelige problemer. Tænk fx blot på hvor meget det betyder for forståelsen af elektriske fænomener at man kalder elektricitet for *strøm*, der har en bestemt *spænding* og som *løber* gennem ledninger fra + til – (hvad der rent fysisk ikke er til fædet).

1. Min bevidsthed kan lignede med et landskab. Jeg står midt i det, og det udgør min videns horisont. Min horisont kan være vid eller snæver, i alle tilfælde har den flere sider, den går hele vejen rundt, og jeg kan med min opmærksomhed bevæge mig rundt i landskabet. Det er inddelt i provinser eller områder for specialiseret viden.

Ole Tøgeby: *Steder i bevidsthedens landskab*, § 1.

I modsætning til KONTRASTEN, som kan fremhæve både ligheder og

forskelle mellem kategorierne som sammenlignes, både de kriterielle og de tilfældige træk, så kan analogien kun sammenligne og fremhæve lighederne, forskellene bliver direkte skjult, dvs. de træk ved temaet som ikke ligner billedet bliver sat i baggrunden i samme grad som de træk der ligner, bliver fremhævet. Analogien er således et meget mere fordægt argument end kontrasten. Analogiserer man fx 'krig' med et skakspil, fremhæver man i krigen lighederne med skakspillet: feltherrenes strategiske overblik, spændingen om udfaldet, de taktiske manøvre, mens man helt tilsidesætter gruen, blodsudgydelserne og formålsløsheden. Sammenligner man omvendt krigen med et slagtehus, fremhæver man gruen, blodsudgydelserne og formålsløsheden, mens man skjuler kampen for retfærdighed, frihedstrangen og heltemodet. Begge billeder er på en måde rigtige, men de er lige ufuldstændige og halve som billeder af temaet, krigen. Analogier må således nødvendigvis gøre beskrivelsen af et fænomen enøjet og endimensional. Det er omkostningen ved at man ved analogien dels på den ene dimension kan nå helt ud og beskrive det der ellers ikke lader sig beskrive, dels kan overføre holdninger og vurderinger med en intensitet som det er svært at opnå ellers. Kampen i en diskussion om at beherske billedsproget er således i høj grad en kamp om hvad der skal fremhæves ved en sag, og hvad der skal ses bort fra, hvad der skal vurderes højt, og hvad lavt. I analogien er sammenligningen mellem billedet og temaet eksplicit, dvs. der er udtrykkeligt gjort opmærksom på at nu sammenlignes der. Der står fx at noget *ligner* noget andet, *er som* noget andet, eller *kan lignede* med noget andet. METAFOREN er en uudtrykkelig analogi. Ord og fraser eller hele sætninger optræder pludselig i en tekst om helt andet tema på en plads hvor der burde have stået et temaord:

Massakrer har før vansiret dette konfliktfyldte område, men aldrig før har den kolde udryddelseshensigt stået så afklædt.

Information, leder, 20.9.82

Bourgeoisiet har taget helgenglorien fra alle de hverv, som man tidligere betragtede med hellig ærefrygt. Det har forvandlet lægen, juristen, præsten, digteren og videnskabsmanden til sine betalte lønarbejdere.

Bourgeoisiet har revet det rørende sentimentale slør af familieforholdet og reduceret det til et rent pengeforhold.

Karl Marx, Friedrich Engels:
Det kommunistiske manifest, side 7, (1848) Kbh. 1963.

Ordene *vansiret* og *afklædt* i første tekst, og ordene *helgenglorien*, *slør* i den anden er alle metaforer. De forekommer som billeder fra en anden verden i en temasammenhæng hvor de ikke hører hjemme. *vansiret* bruges ellers

kun om ansigter, og *afklædt* og *slør* er ord der bruges om personer, men ikke om hensigter eller forhold; og *helgenglorien* er vel kun noget helgener kan have. Disse ord optræder her som uudtrykkelige analogier: i det konflikttramte område, som er Libanon, findes der grimme spor af masakrer, ligesom et ansigt kan bære grimme spor af – ja af snit med en kniv fx. *Udryddelseshensigten*, nemlig de libanesiske falangisters nedskydning af palestinske flygtninge i en lejre, kan ikke holdes skjult eller bortforklares, men fremtræder som et menneske der er *afklædt*. Som man kan se af disse eksempler er metaforer ikke altid den eneste måde at udtrykke en bestemt sammenhæng på; man kan som oftest fremstille denne sammenhæng uden metaforer, og man kan let oversætte metaforerne. Hensigten med metaforer i denne sammenhæng er altså ikke at vise en ellers dunkel sammenhæng, men at illustrere en sag, udsmykke et budskab og især at appellere til modtagerens følelser i forbindelse med temaets emne, gruen ved ordet *vansiret* er større end ved de ord man kunne oversætte det til, fx *sat sig spor i dette konfliktfyldte område*.

Nogle metaforer bliver brugt så hyppigt at deres effekt devalueres, de gør ikke sagen mere anskuelig, eller sammenhængen klarere; man taler om slidte metaforer. Ordet *afsløre* føles fx næppe af nogen som en metafor, mens den stadig anes i *revet det rørende sentimentale slør af*. Den rent ornamentale funktion af sådanne slidte metaforer ses af at de ikke kan udvides, dvs. man kan ikke fortsætte med at z svarer til c osv.

Anbringes metaforer fra hver sit billedområde i en tekst for tæt ved hinanden, får man et sammenstød af to forestillinger som dårligt kan forenes; et klassisk eksempel er *det er som et dødfødt barn der løber ud i sandet*. Men også eksemplet med massakren i Libanon kan det være svært at fastholde som konkrete forestillinger. Det giver jo nemlig forkerte forestillinger hvis man tænker igennem at den der fører kniven der vansirer området, er en der selv står afklædt. Voldsmænd er sjældent nøgne. Billedsammenstød af denne art kaldes katakrese.

Ved metafoer står et ord der hører hjemme i ét betydningsområde, billedområdet, i en tekstlig sammenhæng der beskriver et andet betydningsområde, temaområdet; metaforen står altså i stedet for et ord fra temaområdet som kunne have stået der, men som altså ikke er der. Billedordet erstatter temaordet. I metonymien sker der også en erstatning af et ord med et andet, men ordene hører her til i samme betydningsområde, og det mærkes så blot som en glidning eller forskydning af interessen inden for det samme område:

Imidlertid har den ironiske Talefigur en Egenskab, som og saa er eiendommelig for al Ironi, *en vis Fornemhed*, som hidrører fra, at den, om den end vil forstaaes, dog ikke vil ligefrem forstaaes; som gjør, at denne Figur ligesom seer ned paa den slet og rette Tale, hvilken Enhver øjeblikkelig kan forstaae; den rejser ligesom i et fornemt Incognito...

Søren Kierkegaard: *Om begrebet Ironi*, side 265, (1841) *Samlede værker* 2. Kbh. 1962.

En *Oratorisk figur* kan ikke *ville forstaaes* eller *se ned paa noget og rejse i et Incognito*. Men den person der bruger den ironiske talefigur kan godt. Her har Kierkegaard ikke erstattet et ord fra et betydningsområde (talefurerens område), med et ord fra et helt andet område, men blot forskudt vægten fra et ord til et andet (fra talen til taleren) inden for samme betydningsområdet. I eksemplet med massakren i Libanon sker der en lignende forskydning; ordet *udryddelseshensigt* optræder som om det var en person, nemlig den person der har hensigten. Virkningen af begge forskydninger er anskuelighed, det mere abstrakte anskues som noget mere konkret som det har sammenhæng med, og dermed holdes modtagernes interesse og følelser fast.

Metonymien kan ikke kaldes et topos, den er ikke et sted hvor man leder efter stof; en metafor en nok på grænsen af at være en stillistisk figur og et topos, mens en analogi klart er et topos snarere end en figur.

(28).

26. Umiddelbart kan det se ud som om KLASSIFIKATION og ANALYSE er det samme. Ved begge opdeler man størrelse i mindre størrelser; men det viser sig at der er stor forskel. Ved klassifikation deler man en kategori op i underkategorier, der er alternativer til hinanden, opdelingen sker altså ikke i den virkelige verdens bestanddele, men i mulighederens verden; ved analyse deler man en HELHED op i dens BESTANDDELE, som KOMPONENTER der kun kan eksisterer sammen med hinanden. Opdelingen sker altså i virkelighedens størrelser. I klassifikationen er OVERKATEGORIEN indbegrebet af indholdsmæssige fælles-træk ved UNDERKATEGORIERNE; helheden er derimod sammensætningen af delene. Klassifikationens logik er sprogets logik, analysens logik er virkelighedens logik. Roman Jakobson regner med at der ved produktionen af tekster kun sker to typer af processer: selektion af ækvi-valente størrelser der er alternativer til hinanden, og kombination af sekvente størrelser der hænger sammen. Klassifikationen er selektion, mens analyse (eller det omvendte syntese) er kombination. På området

for talefigurer svarer klassifikation og selektion til metaforen, mens analyse-syntese og kombination svarer til metonymien.

ANALYSE af en HELHED i dens DELE kan ske på alle vidensområder: i beskrivelsen af den fysiske verden kan man analysere en kæde i dens LED i tid og rum, en størrelse i dens BESTANDDELE, en tidsperiode i dens FASER; i den ikke fysiske verden kan man analysere et begreb i dets sider eller ASPEKTER. For alle analyser af en helhed i dens dele gælder det at helheden ikke blot er en addition af delene men at delene udgør KOMPONENTER, dvs. dele som kun hvis de komponeres i bestemte forhold til hinanden kan udgøre helheden. Kun ved KOMPOSITION eller SYNTSE hvor hver del står i bestemte veldefinerede relationer til alle andre dele og dermed har klare FUNKTIONER til de andre dele og til helheden, skabes en helhed.

En celle udgøres af cellekærne og cytoplasma (...) Vi skal på dette sted skildre kærnen, som den ser ud, når den *ikke* er i færd med at dele sig. Den er da gerne kugle eller ægformet, og dens indhold, som er klarere end det omgivende plasma, er afgrænset fra dette ved en *kærnemembran*. Inde i kærnen findes hyppigt ét eller flere afrundede smålegemer, *kærnelegemer*. (...) I alle celler er plasmaet af grænset udefter ved en hinde, *cellemembranen*. (...) Plasmaet selv består hovedsagelig af vand, hvori der er salte, sukker, fedt og protein m.m. (...) Elektromikroskopet o.a. moderne apparater har afsløret, at plasmaet har en hidtil skjult struktur: *et netværk af fine hinder*, der strækker sig fra kærnemembranen til cellemembranen; og at der knyttet til disse hinder, eller anbragt i deres masker, findes et *mylder af smålegemer*. Blandt de sidstnævnte skal vi nævne:

1. centre for *energiproduktion* (kaldet mitochondrier): runde eller trådformede smålegemer, som er bærere af *åndings-enzym*.
2. centre for *proteinsyntese* (kaldet ribosomer): meget små korn, der bl.a. indeholder enzymer og nukleinsyre (RNA(...)).
3. centre for *druesukkersyntese* (kuldioxidassimilation) *grønkorn* (...)

Kristen Simonsen: *Biologi*, side 2-3, Kbh. 1963.

Man ser her at der veksles mellem den rent rumlige opleveling i kærne og plasma, og en kemisk analyse i bestanddele som ikke er lokaliserbare.

I korthed kan man opdele den kapitalistiske verdens udvikling i tre epoker. Den *første periode* varede til det 18. og 19. århundrede og karakteriseredes af en slags merkantil kapitalisme, hvor handelen mellem de forskellige dele af verden spiller en vigtig rolle, men hvor industri produktionen endnu ikke er i fuld gang(...) dette kan kaldes kapitalismens *forhistorie*. Den *anden periode* kendetegnes ved den industrielle revolution og domineredes af den nye industri kapital. Det er den periode hvor kapitalismen udvikles, en periode, som skildres og analyseres af Marx (...) I denne periode skete den nødvendige kapitalakkumulation til industriel produktion. (...) Da kapitalakkumulationen er gennemført, optræder behovet for markeder. Der med opstår den *tredje fase* i kapitalismens udvikling: imperialismen. (...)

Joachim Israel: *Sociologisk grundbog II* side 17-18, Kbh 1973.

En analyse af en periode i dens faser er ikke blot en opregning af hvad der sker i den ene tidsenhed efter den anden, men også en analyse af hvorle-

des den ene fase er en forudsætning for den anden, årsag til den anden og hvorledes den anden er virkning eller resultat af den første. Problemerne hermed blev diskuteret under de topoi som hedder ÅRSAG og UDVIKLING.

Taler og hører (i en samtale) kan gensidigt bevæge hinanden til at anerkende gyldighedskrav, fordi (...) taleren

- med et sandhedskrav overtager begrundelsesforpligtelser
 - med et retfærdighedskrav overtager retfærdiggørelsesforpligtelser
 - med et vederhæftighedskrav overtager bekræftelsesforpligtelser
- og alt dette på en kognitiv kontrollerbar måde. (...) Den model, som jeg således intuitivt har indført, er en kommunikationsmodel, hvor grammatiske sætninger om universelle gyldighedskrav er indlejret i tre realitetsrelationer, således at de kan overtage de tilsvarende pragmatiske fremstillings-, meddelelses- og udtryksfunktioner.

Jürgen Habermas: *Teorier om samfund og sprog*, Kbh. 1981, side 180-81.

Her er det vist rimeligt at sige at meningen med citatet må være dette at forpligtelsen på det universelle gyldighedskrav har tre forskellige sider eller ASPEKTER som alle samtidig skal være til stede i talerens ytring, men ikke på noget bestemt sted i denne; der er altså ikke tale om en komponent som kan udpeges.

Det er vigtigt at man kan analysere den samme helhed i dens dele på to forskellige måder som kan være lige rigtige. Fx kan celleplasmaet på en gang analyseres rumligt som et netværk af fine hinder med et mylder af smålegemer, og kemisk som salte, sukker og proteiner m.m. Dette er på analysens område hvad der svarer til krydsklassifikation på klassifikationsens område. Dette fænomen må ikke blandes sammen med at analyse og klassifikation kan give samme resultat. I § 22 citerede jeg et stykke fra Joachim Israels bog: *Sociologisk grundbog II*, om klassifikation af begrebet 'magt', hvor 'kapitalisme' klassificeredes i 'tidlig kapitalisme', 'monopol-kapitalisme' og 'statskapitalisme'. Disse rent abstrakt begrundede kategorier falder sammen med de faser som en tidsmæssig analyse af kapitalismen giver – i det citat der bringes i denne paragraf. I sådanne tilfælde er det meget vigtigt at skelne mellem klassifikation og analyse, således at man holder sig klart hvad der er kriteriet for den skelnen der sker. Blander man de to topoi sammen, får man en meget usammenhængende tekst ud af det.

Overgangen fra barn til voksen.

Tiden fra at være barn til at være voksen er en mærkelig og besværlig tid, med mindre stridigheder og problemer.

Man kommer fra en tid hvor man ikke skal tage et ansvar, og over i en anden hvor ansvaret bliver lagt på én. Overgangstiden eller puberteten er fyldt med mange problemer, såsom indre stridigheder, med for eksempel at man diskuterer og skændes uden rigtig

at ville, man bliver alvorligt forelsket, men vil ikke vise det.

En af de specielle ting der sker, er at man begynder at se på sine forældre på en anden måde. (...)

At det er en mærkelig tid for alle, der er i den alder, kan der slet ikke være tvivl om, f. eks. hvis man ser på overgangsskridtet, fra barn til voksen.

Hos prærieindianerne var der manddomsprøver. (...)

Hos os har vi konfirmationer, hvor der tales om overgangen fra barn til voksen, (...)

En af de ting der også hører med til overgangen fra barn til voksen, er forelskelse i den mere alvorlige stil. (...)

På grund af dette er der mange fabrikanter, som har fundet ud af at tjene tykt på salg af tøj og andet, ved hele tiden at finde på noget nyt.

Med diskoteker er også forretninger som Burger King dukket op, og de har lavet den helt store reklamekampagne. (...)

På et tidspunkt, når man er 17-18 år, modtager alle drenge besked om session til militæret, (...)

Efter militærtjenesten, eller før, stifter mange familie, og får børn, og først nu får man virkelig ansvar, og så kan man efterhånden kalde sig voksen.

Men der er lang vej at gå før man er voksen(...)

Dansk stil, dreng 2. G.

Dette er indledningslinjerne til alle afsnittene i en dansk stil i en gymnasieklasse. Her sker der en opdelingen af problemfeltet 'overgangen fra barn til voksen', men det er ikke klart om det er en klassifikation i hvilke stridigheder og problemer der kan findes, eller en analyse af hvilke faser overgangen består i. Afsnittet *På et tidspunkt, når man er 17-18 år, modtager alle drenge besked om session til militæret, (...)* kan fx enten være en underkategori under overkategorien 'problemer', eller en fase i 'overgangens forløb'; de to topoi er ikke holdt ude fra hinanden, og teksten er som tekst flertydig på grund af denne sammenblanding af klassifikation og analyse. Kompositionens ringe kvalitet viser sig ved at det er helt umuligt at forudsige hvad der vil stå i næste afsnit, og det er på overgangen fra et afsnit til det næste også svært at se hvad de to afsnit har med hinanden at gøre.

I topostræet markerer forgreninger faktisk nogle steder klassifikation, nemlig fx ved ÅRSAG, hvor der findes flere underkategorier af årsagsforklaringer: én for fysiske forhold, én for menneskelig adfærd, og én for sociale forhold; andre steder markerer forgrening analyse, fx ved RÆ-SONNEMENT, hvor et typisk ræsonnement analyseres i dets dele: oplysning, princip og konklusion; atter andre steder markerer forgrening både klassifikation og analyse, fx i den grundlæggende tredeling i IDENTITET, KVALITET og REALITET; herunder er de grundlæggende tekstarter (FORKLARING, BEGRUNDELSE og RÆSONNEMENT, REDEGØRELSE, og KARAKTERISTIK) resultatet både af en klassifikation, nemlig af svar på spørgsmålene, og af analyse, nemlig af hvilke dele som hører med til det at finde stof til at belyse en sag. Beskrivelsen af de enkelte topois forgreninger er dog ikke flertydig på samme måde som

stilen, for overalt er det angivet om der er tale om klassifikation eller analyse, om der er tale om underkategorier eller om dele i en helhed, eller evt. om noget der samtidig er begge dele.

(10, 28, 37).

27. Klassifikationen består af to modsatrettede bevægelser, dels den abstraherende generalisering (opad i pyramiden), dels af den konkretiserende specifikation (nedad i pyramiden). Således kan man også med hensyn til HELHED og DEL foretage to forskellige bevægelser: Man kan gå ud fra helheden og beskrive denne ved at fremanalysere delene; man kan også gå ud fra at den først omtalte enhed er del af en større helhed og derved belyse delens forekomst, udbredelse eller DISTRIBUTION i den større helhed. Prøv at de på følgende uforkortede leksikonartikel om 'tiger':

Tiger ('*Felis tigris*'), den største af Kattearterne, guldbrun med sorte Tværstriber, findes i en Del Underarter og Lokalracer i s. ø. Centralasien samt en Del af de Store Soendaer; holder mest til i Jungle og tæt Krat.

Gyldendals Etbindsleksikon, 1948.

Her, i denne korte tekst, er de fleste topoi under BESKRIVELSE, repræsenteret; første ADSKILLELSE KENDEMÆRKE: *største*, så NÆRMESTE ART: *af Kattearterne*, så beskrivelse af DELE af HELHEDEN: *guldbrun med sorte Tværstriber*, UNDERKATEGORIER: *en Del Underarter*, og så UDBREDELSE eller DISTRIBUTION: *findes i en Del Underarter og Lokalracer i s. ø. Centralasien samt en Del af de Store Soendaer; holder mest til i Jungle og tæt Krat*. Tigreren ses her som en del både af den helhed som udgøres af jordens fauna, og af den helhed som udgøres af junglens økologi.

DISTRIBUTION er så at sige en blanding af klassifikation og analyse; distribution kan som topos enten handle om hvorledes eksemplarer af en kategori (der er resultatet af en klassifikation) er forskelligt fordelt i forskellige dele af helheden (som er resultatet af analysen), eller om hvorledes eksemplarer af kategorien indgår i relationer med omgivelserne, således at de opfylder forskellige funktioner i helheden. Den første type distributionsanalyse kaldes KORRELATIONSANALYSE, den anden for FUNKTIONSANALYSE. Begge former for distributionsanalyse indebærer en analyse af hvilken TILPASNING enheden udviser i forhold

til omgivelserne. Denne TILPASNING som bliver til i mødet mellem klassifikation og analyse har zoologien taget op som et vigtigt problem:

(...) økologien, den gren af biologien, som studerer planternes og dyrenes afhængighed af kårerne. Man har således stillet sig det spørgsmål, hvordan det er gået til, at hver art synes bygget just til de kår, hvorunder de lever. Ikke mindst har man hæftet sig ved følgende to fænomener:

Konvergens:

det forhold, at arter, der systematisk set står hinanden ret fjernt, d.v.s. viser ret få homologier, og derfor må være ret fjernt beslægtede, dog kan passe til fuldkommen ens kår.

Divergens:

det forhold, at arter, der systematisk set står hinanden ret nær, d.v.s. viser mange homologier, og derfor må være ret nær beslægtede, dog kan passe til vidt forskellige kår.

Kristen Simonsen: *Biologi*, side 147, Kbh. 1963.

Men også på alle andre vidensområder kan en kategoris distribution i omgivelserne undersøges:

Traditionelt er det blevet hævdet, at alle er lige for loven. Men der findes data for, at dette ikke er tilfældet. „Den kriminalitet, der resulterer i, at forbrydelsen opklares, i straffereaktion, i dom, fængsel og forvaring i andre institutioner, er ulige fordelt med hensyn til samfundslag, hvad enten vi måler positionen i det sociale system efter erhverv, indkomst eller socialt miljø“ (W. Aubert, 1964, s. 77).

Man finder en klar statistisk sammenhæng mellem social rang og kriminalitet.

Joachim Israel: *Sociologisk grundbog II*, side 77-78, Kbh. 1973.

I sprogvidenskaben er distributionsanalysen en meget vigtig del:

Det vi undersøger når vi på denne måde interesserer os for morfemernes (mindstetegnes) forbindelsesmuligheder i den sproglige kæde, kalder man morfemernes SYNTAGMATISKE RELATIONER. Man udtrykker sig sådan at morfemerne 'gul', 'spydig', 'omkring', 'at' og 'høne' har forskellige forbindelsesmuligheder eller DISTRIBUTION.

Erik Hansen. *Dæmernes port* side 12, Kbh. 1977.

Det interessante her er dette at distributionen er det kriterielle træk for klassifikationen af størrelser. Morfemerne defineres altså som distributionsklasser.

Forskellen på KORELLATION og FUNKTION er den at korellationen kun handler om hvilke omgivelser en størrelse optræder i, uden at forklare hvilke forbindelser der er og må være mellem størrelsen og omgivelserne, mens funktionen også og især må handle om hvilke relationer der er mellem en størrelse og dens omgivelser.

I sætningen *Vi mødte den gamle Mand og den lille Pige* danner Objektet *den gamle Mand og den lille Pige* en Helhed hvis Led staar i samme Forhold til et tredje Led (...) Af ganske anden Art er Forholdet mellem *gammel og Mand*, *Mand* har samme forhold til *mødte* som *Helheden en gammel Mand*, men *gammel* har kun indirekte, som Bestemmelse til *Mand*, et Forhold

til Sætningsverbet. Man siger derfor at *gammel* er et underordnet Led („Underled“ eller „Adled“).

Paul Diderichsen: *Elementær Dansk Grammatik* side 140f, Kbh. 1957.

Konflikterne mellem børn og deres forældre stiger betydeligt i antal efter barnets første år (...) Når barnet lærer at gå opnår det samtidig en betydelig forøgelse af sin selvstændighed. Dette glæder den voksne – men er samtidig en kilde til irritation (...) Fra dette øjeblik bryder de åbne konflikter ud, fordi moderen opfatter barnet som en trussel mod hendes autoritet, mod hendes krav om orden, kontrol, disciplin. Deres forhold bliver en løbende udfordring og kampen fortsætter i det uendelige. Men mens moderen tolererer, ja inderst ind ønsker, at en dreng skal bekæmpe hende og have det så godt som muligt, fordi ‘det er naturens orden’ (ligesom det også er ‘naturens orden’ at moderen går besejret ud af konflikten), så accepterer hun ikke noget tilsvarende hos en pige. Moderen finder sig ikke i, at pigen kræver den selvstændighed, som moderen aldrig selv har haft og som hun derfor ønsker at hævne savnet af på en eller anden (...).

Elena Gianini Belotti: *Sådan bliver du pige*, Kbh 1978.

Her i det sidste eksempel ser man en kategorisering i to, to varianter af konflikten mellem børn og voksne, nemlig i moderens konflikt med drengebørn og moderens konflikt med pigebørn. Der skal skelnes mellem de to varianter af konflikt fordi de har vidt forskellig funktion både for moderen og for barnet; moderens konflikt med drengen er kun på skrømt, mens den med pigen er en hævnakt. Klassifikationen er altså en nødvendig forudsætning for at man kan belyse de forskellige funktioner.

Analyse af FUNKTION vil i de fleste tilfælde svare helt til det topos som hedder KONSEKvens.